

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

JASNA BABIČ

DR. MITJA VELIKONJA

SKVOTIRANJE

ŽIVLJENJSKI STIL ALI URBANA GVERILA

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA, 2003

Zahvaljujem se prebivalcem AC Molotov za sodelovanje in podporo pri nastajanju diplomske naloge, vsem, ki so prispevali svoje slikovno gradivo, Dunji, Mateji in Tomažu za potrpežljivost pri oblikovanju končne podobe naloge, kolektivu iz Škratove čitalnice, ki mi je omogočila dostop do večine gradiva, uporabljenega v nalogi in Boštjanu ter Jasmini za podporo v obdobju nastajanja pričujočega dela. In nenazadnje, hvala tudi mentorju, dr. Mitji Velikonja za odobritev izbrane teme.

KAZALO

1	UVOD	3
2	SKVOTIRANJE – DEFINICIJA POJMA	6
3	ZGODOVINA SKVOTIRANJA	10
3.1.	OD KOČARJEV	10
3.2.	...DO SKVOTERJEV	13
4	SKVOTERSKO GIBANJE	18
4.1.	URBANO DRUŽBENO GIBANJE	19
4.2.	AVTONOMNO GIBANJE	21
4.3.	SKVOTIRANJE – GIBANJE?	24
5	ROJSTVO KULTURE UPORA	28
5.1.	SKVOTIRANJE – KONTRAKULTURA	30
6	SKVOTIRANJE V SLOVENIJI	38
6.1.	ZASEDBA VILE NA ERJAVČEVI 29	39
6.2.	METELKOVA MESTO	41
7	PRIMER AVTONOMNE CONE MOLOTOV	46
7.1.	PREDZGODBA: ZASEDBA CUKRARNE IN VILE MARE	47
7.2.	AC MOLOTOV	51
7.3.	POSKUS EVIKCIJE: KONSTRUKCIJA DOGODKOV	57
7.4.	DVE PLATI ISTE ZGODBE	64
7.4.1.	SLOVENSKE ŽELEZNICE, G7, POLICIJA IN MOL	64
7.4.2.	MOLOTOVCI	67
8	ZAKLJUČEK	72
9	VIRI IN REFERENCE	76

1. UVOD

»Teorija je dolgočasna, skvotiranje pa je zanimivo.«

(Kalb, 2002)

Pomanjkanje primernih bivališč, visoke cene na nepremičninskem trgu in visoke najemnine so mnoge privedle v situacijo, da so slejkoprej vstopili v zapuščene hiše, ki so v lasti drugega, in si brez njegovega dovoljenja in plačila najemnine uredili bivalne prostore. S tem dejanjem so postali skvoterji¹. Nekateri so bili izgnani že po nekaj urah, drugi so ostali tam mesece ali leta preden so jih prisilno izselili na podlagi izvršilnega sodnega postopka ali pa so jih vpregli v (stanovanjski) tržni mehanizem oziroma v najemniško razmerje. Nekaterim pa je le uspelo ostati in ustvariti svoje stalno prebivališče, dom.

Skvotiranje ni novodobni pojav – njegova zgodovina sega daleč nazaj, vse do nastanka koncepta privatne lastnine. Toda šele v današnjem času je skvotiranje postalo več kot samo pridobitev primerne bivališča. Pojav množičnih zasedb, ki so jih izvajali (kontra) politično motivirani mladi z željo po zoperstavljanju prevladujočim kulturnim normam in vrednotam, je skvotiranje preoblikoval v način življenja in osebni nazor.

Skvotiranje ne pomeni več samo zasedbe hiše, temveč tudi vse tisto, kar vanjo vložiš. Hišo zasedeš in jo braniš *zato*, da bi lahko v njej živel in ustvarjal – ustvarjal skupnost, avtonomijo, svoj prostor. Šele tako postane skvotiranje »politično dejanje, način življenja, anarhistični projekt, socialni eksperiment, družbena utopija, mehanizem za socializacijo, avtonomija bivanja ... umetnost, kultura, zabava ... preživetje, pohajkovanje, poskus spremembe družbenih razmer, domena levičarskih gibanj ... državljanska nepokorščina, aktiven napad na državo, lastnino, policijo,

¹ Izraz skvotirati si še ni izbral svojega mesta v Slovarju slovenskega knjižnega jezika. Posledično temu vlada tudi terminološka zmeda. Čeprav sta o skvotiranju Bojana Klemenčič in dr. Srna Mandič pisali že skoraj dvajset let nazaj (Klemenčič in Mandič, 1985: 7), je zaradi še nedavnega manka tega pojava pri nas, njegova oznaka ostala v senci. V splošni pogovorni rabi se uporablja beseda skvot, poslovenjena različica angleškega izraza 'squat'. Predlagana je tudi beseda zasedništvo, ki dokaj dobro označuje dejanje nelegalne vselitve, vendar pa se v praksi ta termin ne uporablja. Podoben problem se pojavlja tudi pri besedi evikcija, izpeljanki iz angleške besede 'eviction', ki je v slovenščino prevedena kot deložacija. Osnovni pomen besed je isti, vendar pa se v pogovorni rabi evikcija vedno uporablja zgolj in samo v odnosu na pojav skvotiranja.

vojsko ... je hkrati subkultura in kontrakultura, politika in kontrapolitika, mainstream in marginalizem« (Trampuš, 2002: 64).

Skvotiranje je vsekakor večplasten pojav, ki ga lahko proučujemo iz različnih vidikov: kot problematika stanovanjske politike je lahko del urbane sociologije, kot izzivanje zakonski ureditvi je lahko del prava itd. Vidik, ki ga želim obravnavati v svoji nalogi, je kulturno-družben: zanima me, kdaj in na kakšen način je pojmovanje skvotiranja preseglo način reševanja stanovanjske stiske in se preoblikovalo v t. i. skvotersko gibanje, v katerem se je združilo (kontra) politično delovanje novih družbenih gibanj s sodobnimi alternativnimi življenjskimi stili. Natančneje, zanima me, ali lahko skvotersko gibanje obravnavamo kot svojevrsten način življenja, kjer se prepletajo politična, socialna in kulturna dimenzija, ali pa lahko skvoterje označimo kot nekakšno »urbano gverilo«, ki kot udejanjanje svojega prepričanja, to je nasprotovanje pomenu zasebne lastnine, (naslino) zaseda in brani zasedene prostore. Nadalje želim raziskati, ali lahko govorimo o pojavu skvoterskega gibanja v Sloveniji in če da, v kolikšni meri se je razvilo: kako pogosto lahko zasledimo pojav javnih kolektivnih zasedb in kakšne so razlike ter podobnosti v primerjavi s skvoterskim gibanjem v tujini.

Način preučevanja zastavljene problematike je interdisciplinaren, saj med seboj povezuje področje politologije, sociologije in kulturologije, ki ga prepleta etnografsko delo na terenu. Pričujoče diplomsko delo temelji na redkih tiskanih virih strokovne literature, knjigah, zbornikih, člankih in fanzinih ter avdiovizualnih materialih. Preučevanje skvotiranja v Sloveniji pa zaradi majhnega izbora relevantnih virov temelji predvsem na medijskih (elektronskih in tiskanih) izsekih, obstoječi dokumentaciji in internetnih virih. V AC Molotovu, trenutno edinem skvotu v Sloveniji, ki je stanovanjski in v katerem potekajo kulturne, družbene in politične aktivnosti, sem izvedla skupinski intervju, upoštevala pa sem tudi neformalne pogovore s tam živečimi posamezniki. Pri oblikovanju celotne naloge pa so mi pomagale tudi izkušnje, ki sem jih pridobila z vsakoletnimi potovanji po skvotih v tujini.

Zavedam se, da noben splošen teoretičen pregled ne more prikazati »duha« posameznega skvota, njegovega izgleda, njegove zgodovine, njegovih prebivalcev in

razvejanost dogajanja v njem. Vendar pa upam, da bom s svojo nalogo uspela predstaviti pojav skvotiranja, ki je pri nas, kljub pojavljanju v javnosti v zadnjem letu, še vedno premalo znan in posledično preslabo razumljen.

2 SKVOTIRANJE – DEFINICIJA POJMA

»V osnovi ... skvotiranje pomeni...praktično reševanje konkretnih problemov«

(Adilkno, 1990: 19)

»Stanovanje [op. p. angl: housing] je pravica, ne privilegij!«

(slogan)

»Primerno, cenovno dosegljivo in dostopno stanovanje je splošno priznано kot temeljna sestavina življenja v miru, dostojanstvu in varnosti kot treh temeljnih človekovih pravic.« (Mandič, 1999: 28)² Ta pravica pomeni, da imajo vsi ljudje, ne glede na premoženje, raso, zdravstveni položaj itd. pravico do stanovanja v smislu prostora, kjer bodo lahko živeli nemoteno (v miru) in v dostojanstvu. Tako kot druge temeljne človekove pravice je tudi pravica do stanovanja v domeni nacionalnih držav. Te naj bi jih prevedle in vključile v svoj pravni red in v instrumente socialne politike. V kolikšni meri pa je glede stanovanjske problematike resnično poskrbljeno, pa najbolj občutijo tisti, ki so se znašli v t. i. »ranljivi skupini«, torej tisti, ki imajo v primerjavi z drugimi skupinami manj virov (denar, informacije, zveze itd.) in so zato slabše opremljeni za tržno tekmo ter prikrajšani že v izhodiščnem položaju (Mandič, 1999: 5).

Kljub deklaraciji, ki države podpisnice obvezuje k določenim zagotovilom, je stanovanjska kriza nenehno prisotna: visoke cene na stanovanjskem trgu, privatizacija javnih najemnih stanovanj in neurejene razmere v zasebnem najemnem sektorju, ki temeljijo na nesorazmerju med čim višjim dohodkom lastnika in minimalnim kakovostnim standardom ponujenih stanovanj. Po drugi strani pa obstajajo številne prazne posesti, hiše in stanovanja, ki jih (javni in zasebni) lastniki ne uporabljajo in ne vzdržujejo, temveč jih puščajo, da iz leta v leto propadajo. Razkol med onemogočanjem pridobitve primerne bivališča in prazno, neuporabljeno posestjo je tako privedel do pojava, ki ga imenujemo skvotiranje.

² Nanaša se na Resolucijo OZN z naslovom »Človekova pravica do primerne stanovanja«, ki jo je leta 1993 sprejel Komite za ekonomske, socialne in kulturne pravice.

Izraz skvotiranje (angl.: *squatting*) v svojem najširšem pomenu označuje naselitev praznega, nenaseljenega in neuporabljane prostora brez zakonite pravice oziroma dovoljenja formalnih struktur, to je lastnika ali lokalnih oblasti (Gimson, 1980: 206–207). Glede na oznako vrste prostora pa v grobem ločujemo skvotiranje zapuščenih hiš ali stanovanj in skvotiranje nenaseljenih zemljišč (v angleškem jeziku se slednji pojav označuje z imenom *land squatting*). Prvi način skvotiranja je vezan predvsem na (vele)mestno okolje, medtem ko skvotiranje zemljišča zaobsega skvotiranje na mestnem obrobju ali pa izven mestnega okolja, na podeželju (Wates, 1980: 220).

V urbanem mestnem okolju je lahko vsaka prazna bivalna nepremičnina potencialna »žrtev« nelegalne zasedbe, bodisi da gre za stanovanje, hišo ali poslovni prostor, bodisi cerkev, zapuščeno tovarno ali bolnišnico, včasih pa kar celotno četrt. Lahko se nahaja v elitni soseski ali v revni četrti mesta, v samem jedru mesta ali v primestju, v industrijskih conah ali spalnih naseljih. V zahodnoevropskem prostoru so se nelegalne na/vselitve številčneje pojavile po drugi svetovni vojni, svoj razcvet pa so dosegle v 70. in 80. letih, ko se je število ljudi, ki so zasedali prazne stavbe, občutno dvignilo. S pojavom novih (progresivnih) družbenih gibanj in subkultur je skvotiranje naredilo korak naprej od življenjsko nujne pridobitve bivalnih prostorov in se z oblikovanjem določenega življenjskega prostora in stila sčasoma prelevilo v t. i. skvotersko gibanje.

Čeprav se številke v posameznih mestih gibljejo tudi do nekaj tisoč, je natančno število skvoterjev težko določiti. Evidenca je predvsem nemogoča pri populaciji, ki živi v okupiranih stanovanjih, saj gre za razliko od javno izpostavljenih, kolektivnih skvotov za skupine ali posameznike (pogosto so to družine), ki so si s skvotiranjem rešile bivalni problem, politično pa se ne izpostavljajo. Še večja konfuznost pa se pojavlja pri t. i. *land squatting*, naseljevanju nenaseljenega zemljišča, značilnem predvsem v deželah Tretjega sveta. V Aziji, Afriki in Latinski Ameriki se zaradi vse večjih ekonomskih razlik ali podružabljenja manjših zasebnih posesti premikajo močni tokovi prebivalcev s podeželja v mesta. Le-ti so v zadnjih desetletjih oblikovali ogromna skvoterska barakarska naselja³ na mestnih obrobjih, v katerih živijo »nevidni« ljudje (Ward, 1988: 68), ki nimajo nikakršne formalne urbane eksistence.

³ Čeprav je ta način skvotiranja ponavadi značilen za dežele Tretjega sveta, se je le-ta v zadnjih desetletjih pojavil tudi na periferijah južnoevropskih mest, kot so Madrid, Atene, Lizbona, Rim, Neapelj in v *bidonvilles* (naselje pločevink) zunaj Pariza.

Poimenovanja teh naselij so različna – *gourbenvilles* v Tuniziji, *favelas* v Braziliji, *colonias paracaidistas* (naselje padalcev) v Mehiki itd. V večini primerov ta naselja tvorijo velik del mestnega prebivalstva: v Mombasi (Kenija) sestavljajo skvoterji 66% celotne populacije, v Ibadanu (Nigerija) 75%, v Adis Abebi (Etiopija) kar 90%, v Casablanci (Maroko) 70%, v Bagdadu (Irak) 29%, v Amanu (Jordanija) 41%, v Ankari 60% in v Istambulu (Turčija) 40%, v Kalkuti (Indija) 33%, v Džakarti (Indonezija) 29%, v Seulu (Koreja) 30%, v Manili (Filipini) 35%, v Riu de Janeiru (Brazilja) 30%, v Bogoti (Kolumbija) 60%, v Mexico City (Mehika) 46%, v Limi (Peru) 40%, v Caracasu (Kolumbija) 40% itd. (Castells, 1983: 177–178). Dandanes že obstajajo manjša podjetja, ki pri tovrstni gradnji pomagajo hitro in na skrivaj (Gimson, 1980: 206). V nekaterih državah z avtoritarno oblastjo (države Južne Afrike, Čile, Indonezija), barakarska naselja uničujejo, ne da bi pri tem prebivalcem ponudili alternativno rešitev. V večini primerov pa so se oblasti v deželah s tovrstno problematiko »vdale« in skvotirana naselja priznale ter jim, sicer z nejevoljo, pomagale napeljati vodo in elektriko. S tem so se izboljšale življenske razmere, sčasoma so se barake dograjevale in obnavljale in naselja so se vse bolj zlivala z mestom. (Gimson, 1980: 207)

Poleg barakarskih naselij na obrobju mesta je za dežele z večinsko revno populacijo značilno skvotiranje zemlje na podeželju. Eden najznamenitejših primerov je »Movimenta sem Terra« (MST) ali v prevodu »Gibanje brez zemlje« v Braziliji. Gibanje se je oblikovalo s povezovanjem prebivalcev tisočeri skvotiranih zemljišč leta 1984. Organizacijska struktura gibanja je decentralizirana, načelo MST pa temelji na direktni akciji, kjer velja, da se zemljo, ki je zapuščena, a primerna za obdelovanje, velikim veleposestnikom ali korporacijam preprosto vzame. Vzeto zemljišče se nato deli na manjše parcele in se jih razdeli revnim v kooperativno obdelovanje. V letu 1985 je MST organiziralo zasedbo 35 zemljišč in s tem mobiliziralo 10.500 družin, deset let kasneje 30.476 družin, leta 1997 pa se je število družin, vključenih v zasedbe, povzpelo na 40.000. V nekaj več kot desetih letih je MST poskrbelo za namestitvev okoli 200.000 družin (Šimleša, 2000: 66–67).

Tudi v Evropi je mnoge, ki so živeli na podeželju in se preživljali s prodajo lastnih pridelkov, povečan pritisk kapitalističnega trga prisilil, da so zapustili svoje kmetije in se pridružili mestnemu proletariatu. Ruralni eksodus je za seboj pustil številne prazne vasi, predvsem v goratih območjih. Njihovo tiho propadanje je prekinilo prihod

skvoterjev, ki so jim vdihnili novo življenje. V Španiji, npr., obstaja med trideset do štirideset skvotiranih vasi, med njimi so nekatere popolnoma skrite pred zunanjim svetom, druge pa se med seboj povezujejo in sodelujejo. V 70. in 80. letih je obstajal MAR (Ruralno alternativno gibanje), leta 1990 pa so se nekatere vasi povezale v FACC (Anarhistična federacija deželnih kolektivov) (Do or Die, 2000: 40). Kljub temu, da se razlogi za »vrnitev nazaj k naravi« razlikujejo od vasi do vasi in od posameznika do posameznika, del skvoterjev ta način življenja označuje kot politično odločitev – ustvarjanje alternative odtujenemu življenju v mestih in kapitalistično usmerjenim družbenim relacijam z načelom kooperativnosti in samozadostnosti lastnih sredstev.

Tako skvotiranje praznih prostorov, bodisi v mestu bodisi na vasi, kot skvotiranje v Tretjem svetu (angl.: *third world squatting*) omogočata rešitev stanovanjskega vprašanja, vendar z eno pomembno razliko: skvotiranje v urbanem prostoru je mnogokrat resnično posledica stanovanjske stiske, ko si posameznik ali družina zaradi slabega finančnega položaja in socialne stiske ne more omogočiti lastnega bivališča, vendar pa bi bilo napačno trditi, da je to edini razlog. V današnjem času se skvotiranje (vsaj v zahodnoevropskem prostoru) povezuje tudi z *možnostjo izbire*, ko oseba *ne želi* več stanovati doma in hkrati *ne želi* plačevati najemnine, temveč gre, še posebej ob pojavu novih družbenih gibanj in subkultur, za osebno odločitev, upor ali izražanje svojih življenjskih prepričanj in načel. Pri skvotiranju v deželah Tretjega sveta pa te izbire ni, temveč je prilastitev zemljišča in postavitve bivališča brez formalnih dovoljenj posledica slabega ekonomskega položaja tako prebivalcev kot držav samih in tako *nuja* po omogočanju relativno dostojnega življenja.

V nadaljevanju se bom osredotočila na obliko urbanega skvotiranja, ki je značilna predvsem za zahodnoevropski prostor od 80. let prejšnjega stoletja naprej, kjer gre za zasedbe praznih objektov, ki niso v uporabi in njihove pretvorbe tako v bivališča kot v javne, socializacijske in ustvarjalne prostore na podlagi samopomoči, minimalnih sredstev in samoiniciativnosti, in katere družbena baza so v glavnem mladi ljudje, ki nimajo dostopa do trga stanovanj in so sestavni del novih družbenih gibanj – mirovniških, feminističnih, ekoloških, avtonomnih, alternativnih, itd. ter /ali so pripadniki določenih subkultur kot je hipijevstvo in kasneje pank.

3. ZGODOVINA SKVOTIRANJA

»Odkar obstaja lastnina, so številni ljudje ostali brez primerne deleža in pogosto brez doma. In odtlej so mnogi odkrili prazne posesti, naj so to zemljišča, lope, hiše ali gradovi, in se odločili tam nastaniti, pa čeprav, očitno, niso bili povabljeni.«

(Do or Die, 1999: 133)

(Pred)zgodovina skvotiranja se nahaja na sami margini zgodovine razvoja bivališč. Njeni segmenti so razdrobljeni in nepopolni, kar otežuje oblikovanje celostne predstave o številčnosti in razvejanosti tega s strani lastnikov neželenega pojava. Toda posamezni fragmenti folklor in anekdote, ne glede na to, ali govorijo o zasedbi zemlje na ruralnih območjih ali o zasedbi hiš v urbanem okolju, imajo eno skupno stvar: vsi potrjujejo starodavno prepričanje, da imamo vsi prebivalci Zemlje »naravno« pravico, da si jo delimo.

3.1 OD KOČARJEV _

»Tako da, kakor je bil človek vzgojen v Zemlji, ali je prišel do nje z zapuščino svojih preminulih staršev, in jo poimenoval za svojo lastno zemljo ... Zaradi tega so nekateri privzdignjeni na prestol tiranije in drugi potlačeni pod pručko bede, kot da je bila zemlja narejena za nekatere in ne za vse ljudi.«

(Gerrard Winstanley, The New Law of Righteousness, 1649, v Ward, 1980: 106)

V srednjem veku je veljalo prepričanje, da hiše, ki je bila zgrajena na kateremkoli zemljišču v času od sončnega zahoda do sončnega vzhoda, ni več mogoče podreti. Ta koncept enonočne hiše (hiše v eni noči) (*one-night house*)⁴ je bil razširjen po vsem svetu, ponekod kot del folklore, drugod kot običajno pravo ali celo zakon (Ward, 2002: 1–2). V Veliki Britaniji so se v 16. stoletju pojavili kočarji (*cottagers*), ki so na podlagi tega prepričanja uveljavljali »naravni zakon«, ki jim je, če jim je čez noč uspelo postaviti kočjo, dovoljeval bivanje v njej naslednjih 12 let, vendar jih je kraljica Elizabeta I. zaradi njihovega vse večjega števila prepovedala (Ward, 2002: 71–72). Podobno zakonsko ureditev najdemo tudi v starogermanskem, rimskem in starem

⁴ V svojih različicah se v manjšem delu pojavlja kot enodnevna hiša (*one-day house*), *caban unnos* ali *ty unnos* v Walesu. V nekaterih zgodbah se pojavljajo tudi dodatki, kot npr., da je poleg postavljene hiše v njej morala biti postavljena miza s štirimi stoli in/ali da se je iz dimnika moral kaditi dim (Ward, 2002: 1–10). Ponavadi so bile postavljene na obrobju vasi, v kraljevih naravnih parkih ali gozdovih.

otomanskem zakonu ter v celotni indo-evropski tradiciji (Ward, 2002: 10). V današnjem času se takšen način naselitve pojavlja v deželah Tretjega sveta, kjer neopazno, »čez noč« zrasejo nova ilegalna naselja na mestnem obrobju.

V 17. stoletju se je v Angliji pojavila skupina, imenovana »Diggers« (Kopači), ki je prvič v zgodovini skvotiranja presegla akt nelegalne zasedbe za zagotovitev osnovnih življenjskih pogojev in ji podala ideološko zasnovo (Ward, 1980: 106). Zaporedje slabih letin in opustošenja, ki so jih za sabo pustili nemirni časi revolucije in državljanske vojne, so leta 1649 privedli skupino štiridesetih svobodnih mož in žensk do odločitve, da zasedejo neobdelano zapuščeno zemljišče v Walton-on-Thames, v Surrey. Skupaj s svojim duhovnim vodjo Gerrardom Winstanleyem so se naselili na St. George's Hillu in začeli s skupnim obdelovanjem zemlje. Njihova glavna predpostavka je bila, da se vsi ljudje rodijo svobodni in imajo kot taki vsi enako pravico do zemlje in njenih sadov. Zemlja je skupni zaklad, podarjena od samega Boga, zato ne more obstajati kakršna koli (zemeljska) oblast ali zakon, ki bi ti jo lahko odrekel (Marshall, 2001: 19–20). Zasebne lastnine niso priznavali, ravno tako so zahtevali prepoved prodaje in kupovanja, ukinitev razmerja delodajalca in delavca, plačila in lastnikov, najemnin in najemnikov. Čeprav so v svojih spisih napadali tudi Cerkev in Državo, je osrednje mesto njihovega prepričanja tvorilo obdelovanje skupne zemlje kot predpogoj za transformacijo nove družbe (Marshall v Coates, 2001: 21–25). Še isto leto jih je vojska Commonwealtha pregnala. Njihove domove so požgali, uničili obdelovalne površine, glavne akterje pa aretirali in izročili sodišču. Na začetku leta 1650 so se sicer na različnih predelih Anglije pojavile nove kolonije Kopačev, vendar pa so zaradi neprestanega preganjanja kmalu priznale poraz.

Skvotiranje se je seveda nadaljevalo, a zopet v svoji prvotni obliki, na stopnji posamezne družine. Večino skupne zemlje se je do konca 19. stoletja privatiziralo, največkrat tako, da se je del skupne zemlje dodal k že obstoječi posesti in lastniki so nelegalno naseljene družine začeli nemudoma in v večini primerov uspešno preganjati. V tem času se je pojavila peščica ideološko obarvanih skvoterjev. Prvi so bili Tostoljanci, anarhistična kolonija, ki so zasedeno zemljišče ceremonialno zažgali in s tem simbolično pokazali, da gre za skupno zemljo. Druga skupina pa so bili takoimenovani »grabežljivci zemlje« (angl.: *land-grabbers*), ki so si kot odgovor na masovno nezaposlenost, revščino in lakoto prilastili neobdelana zemljišča zunaj mest

in jo dajali ljudem, ki je niso imeli. »Vrnitev k zemlji« so pojmovali kot prekinitev delavčeve odvisnosti od kapitalističnega sistema. Obstoje obeh skupin je bil kratkotrajen. K njihovem razpadu so pripomogle nasilne policijske akcije ali pa je prišlo do samoukinitve zaradi pomanjkanja zunanje podpore, denarja in bližajoče se zime (Ward, 1980: 107–108).

Na območjih vasi, ki so se nahajale v okolici rudnikov, se je oblikoval poseben pojav skvotiranja. Preden je v 20. stoletju premogovna industrija prešla v državno last, so rudarji in njihove družine živele v hišah, ki so bile last lastnikov premogovnikov. Če je bil rudar odpuščen, je hkrati izgubil tudi svoje bivališče in tako je bila družina prisiljena postaviti barako na parceli izven vasi ali pa je našla zatočišče v bližnjih votlinah (Ward, 2002: 15–25).

Zanimanje za celovito preučevanje tradicije skvotiranja se je porodilo šele v zadnjem desetletju. Zaenkrat se večina navedenih primerov nanaša na angleško zgodovino skvotiranja, kar pa seveda ne pomeni, da drugje po svetu v preteklosti tega pojava ni bilo. Vendar pa je imela ravno Velika Britanija, z izjemo Škotske⁵, velik vpliv na širjenje skvotiranja, kakršnega poznamo danes.

⁵ Na Škotskem so leta 1865 uvedli Trespass (Scotland) Act, kjer je skvotiranje označeno kot kaznivo dejanje. Ta zakon velja še danes (Watkinson, 1980: 158).

3.2 DO SKVOTERJEV

»V 1980. letih je skvotersko gibanje v Severni Evropi povzročilo močno privlačnost in fascinacijo za skvoterje v New Yorku in drugih severnoameriških mestih ... Tisti, ki so se vračali s potovanj skozi Amsterdam, Berlin in Zürich so zavidujoče in melanholično govorili o akcijah, ki so vključevale nekaj tisoč sodelujočih, o skvotih, ki uspešno upravljajo bare, kavarne, delavnice in info centre; pripovedovali so dramatične zgodbe o uporniški drznosti in strastni brezkompromisnosti, o avtonomni in alternativni kulturi, ki se je ločila od banalnosti vsakdanjega življenja. Evro skvoterji so vedno delovali boljše: veliki, smeli, prisebni, predani in zaradi vsega tega bolj srečni.«
(Englander v Adilkno, 1990: 7)

Medtem ko so na ruralnih območjih v preteklosti znani le posamezni pojavi skvotiranja, evidence o obstoju skvotiranja v urbanem okolju skorajda ni. To pa predvsem zaradi tega, ker se ti ilegalni stanovalci enostavno niso želeli javno izpostavljati, saj bi s tem bilo razkrito njihovo nezakonito dejanje in bi bili pregnani iz svojih bivališč ali pa celo kaznovani.

Svoj porast je urbano skvotiranje doživelo šele v 20. stoletju. Glavni akterji so bili bivši vojaki, ki so ob vrnitvi domov ugotovili, da se obljuba »*homes fit for heroes*« ni nikoli razvila v kaj več kot reklamno geslo državne propagande. Leta 1945 so se oblikovale lokalne skupine Viligantov (angl.: *Viligants*), ki so z namenom oskrbovanja sebe in drugih brezdomcev z novimi domovi, začele vdirati v prazne hiše v bogatih, luksuznih četrtih Londona in v poletne vile v turističnih centrih kot je npr. Brighton. Posebno v obmorskih turističnih mestih, kjer so lastniki vil le-te izven poletne sezone puščali prazne, so imeli Viliganti močno podporo lokalnih prebivalcev (Friend, 1980: 110).

Leta 1946 je urbano skvotiranje v Angliji dobilo nacionalni obseg, ko je okoli 4.500 brezdomnih družin in posameznikov na 1.000 različnih lokacijah zasedlo prostore opuščenih vojaških baz (glej sliko 1). Kot posledica simpatiziranja z načeli socializma, takrat razširjenega med delavskim razredom, je življenje v kampih potekalo po načelu kooperacije (Friend, 1980: 111–115). Uredili so si skupne kuhinje in higienske prostore ter manjše ambulante. Na čelu kampa je bil glavni komite, izvoljeni pa so bili tudi štirje podkomiteji za zdravstvo, družbene aktivnosti, organizacijo dela in kulturni program. Vsak teden so v skupni fond vlagali dogovorjeno vsoto denarja. Vlada je

skvoterje preganjala, ker pa se je posledično povečalo zasedanje drugih javnih zgradb kot so npr. hoteli, je Ministrstvo za zdravje nazadnje bivanje v bivših vojaških bazah dovolilo, hkrati pa tudi dopustilo, da so življenske razmere padle na minimum. Sčasoma so se nekatere družine odselile, za druge so poskrbele socialne službe, kampe pa so porušili ali pa prenovili v penzione.

Slika 1: Zasedbe opuščenih vojaških baz leta 1946 v Veliki Britaniji

Vir: iz Wates, Nick, Christian Wolmar, ur.: Squatting, The Real Story. Bay Leaf Books, London. (1980: 111)

Na prehodu 70. v 80. leta je prišlo do premika od individualnih, delno skritih skvoterjev, ponavadi brezdomcev ali brezdomnih družin, v strukturo »glasnih«, nase opozarjajočih skvoterjev: družinam, ki so skvotirale zaradi stanovanjske stiske, so se pridružili politični aktivisti, navdihnjeni z revolucionarnim duhom leta 1968, simpatizerji anarhistične ali socialistične ideologije, pripadniki mirovnih gibanj, hipiji in pozneje pripadniki panka, umetniki in drugi posamezniki, ki so želeli svoj prostor, kjer bi lahko živeli po svojih, alternativnih načelih in v katerem bi lahko ustvarjali. Želeli so prostor, iz katerega bi lahko izražali svoje nestrinjanje z obstoječim političnim in družbenim sistemom. Skvotiranju so dali nov družbeni in kulturni pomen. Iz Londona in drugih večjih mest Velike Britanije se je leta 1980 val skvotiranja raširil na Nizozemsko, natančneje Amsterdam, prek Züricha je nekaj mesecev kasneje dosegel (zahodno) Nemčijo in od tu preplaval celotno Zahodno Evropo.

V Veliki Britaniji je bilo okoli 50.000 skvoterjev: leta 1975 je bilo v Bristolu 200 do 300 zasedenih hiš, 150 v Brightonu, 130 v Manchestru in 100 v Leicesteru, v Londonu pa so zabeležili 1850 skvotov, največ v predelu Brixton (Gimson, 1980: 231). Skvotiranje na Nizozemskem v 80. letih je bilo navdihujoče za mnoge (bodoče)

skvoterje, saj je s svojimi akcijami uspelo doseči močan vpliv na zadeve mestnega planiranja in na stanovanjsko politiko. V Amsterdamu je bilo, skupaj z veliko manjšim številom v drugih mestih države, 6.000 – 7.000 skvotov (Gimson, 1980: 208). V zahodni Nemčiji so se pojavili posamezni primeri skvotiranja že v 70. letih, predvsem kot poskus turških in italijanskih imigrantov, da bi si zagotovili primerno bivališče. V nekaj letih pa so se pojavile nove skvoterske iniciative po vsej državi (glej sliko 2). V Berlinu, ki ga je dušila brezposelnost, finančni škandali in pohlep posestnikov, so skvoterji za svojo bazo izbrali Kreuzberg, predel z večinsko turško populacijo. Sčasoma se je tja preselila večina alternativno misleče mladine, ki je s svojo številčnostjo (145.000) tvorila četrtno celotnega prebivalstva na tem območju (Šimleša, 1999: 58). Po padcu Berlinskega zidu in združitvi obeh Nemčij so se skvoti pojavili tudi v mestih bivše vzhodne Nemčije.

Slika 2: KuKuCK, zasedeni kulturni center v Berlinu, 1982

Vir: iz Katsiaficas, George: *The Subversion of Politics. European Autonomous Social Movements and the Decolonization of Everyday Life*. Humanities Press, New Jersey. (1997:144)

V Italiji so bile zasedbe večinoma stvar večjih in dobro organiziranih skupin, saj je imela policija pravico do takojšnje evikcije. Posebnost tamkajšnjega skvotiranja je bila povezava z delavci v tovarnah in sodelovanje levičarskih izvenparlamentarnih skupin pri pripravi in izvedbi akcije. Leta 1976 so zabeležili okoli 70.000 skvotiranih domov (Gimson, 1980: 216), predvsem stanovanj v blokovskih naseljih. Kasneje je nova generacija skvoterjev začela zasedati večje hiše ali tovarne, ki so jih poimenovali

»Centro sociale (occupati e) autogestiti« (CS(O)A)⁶. Najbolj znan CSA v Italiji je Leoncavallo v Milanu, ki je nastal z zasedbo stare farmacevtske tovarne v območju Casoretto leta 1975.

Na Danskem v središču Kopenhagna, je leta 1971 na območju bivših vojašnic zraslo »mesto v mestu«, imenovano Christiania, ki zaobsega 175 hiš. Celotno območje so skvoterji razdelili na deset manjših samouprav, vse odločitve pa so se prinašale konsezualno v skladu s staro dansko obliko demokracije, imenovano Ting (Šimleša, 1999: 63). Za razliko od drugih skvotov so vsi prebivalci Christianie vsak mesec prispevali v skupen fond določeno vsoto denarja. Uredili so skupno javno kopališče, organizirali vrtce za otroke, postavili trgovine in manjše tovarne, sami pa tudi skrbijo za odpadke in njihovo reciklažo. Država je Christianio na začetku priznala za »socialni eksperiment«, v naslednjih letih pa je nekajkrat spreminjala svoje prostorske načrte, od rušenja do preoblikovanja celotnega prostora (Fremion, 2002: 209–214). Kljub svojim krizam, kot so npr. preprodaja prepovedanih drog ali ustrahovanje s strani motociklističnih band, danes Christiania stopa v 33 leto svojega obstoja, v vsem tem času pa se ji je pridružilo samo v Kopenhagnu še okoli 50 skvotov.

V post-Francovi Španiji so se skvoti, ki so znova obudili anarhistični duh španske državljanske vojne, pojavili predvsem na severu in severo-vzhodu⁷. V Madridu so socialni centri konstanten pojav vse od 80. let naprej, v Barceloni pa so se (množično) pojavili šele po letu 1997 (Do or Die, 2000: 38). Zaradi množičnosti zasedb, dobre organiziranosti skvoterjev in razširjene aktivistične dejavnosti je Barcelona v zadnjih letih postala eden od največjih in najbolj obiskanih skvoterskih centrov in prevzela nekdanjo slavo Amsterdama.

Vpliv množičnega skvotiranja v Evropi se je razširil tudi na druge kontinente, kot sta Severna Amerika in Avstralija. Skvoterska scena se je najbolj razvila v New Yorku, vendar pa je doživela hud udarec ob prihodu župana Giulianija, ki ni imel nikakršnega posluha za te »ne-plačevalce najemnin«. Trenutno je zabeležen porast

⁶ V CSA redko kdo živi, gre bolj za javne, socializacijske prostore, kjer se nahajajo bari, dvorane za koncerte, prostori za delavnice itd.

⁷ V Madridu se skvoti pojavljajo pod imenom *Centro Social Okupado Autogestionado* – CSOA ali CSO, brez besede samoupravni, v Baskiji jih imenujejo *Gaztetxe* (mladinska hiša), v katalonsko govorečih področjih (Katalonija, Valencija in Baleari) pa *Kasals* (Do or Die, 2000: 38).

skvotiranja v Kanadi, od koder poročajo o številnih novih zasedbah in o raznih manjših direktnih akcijah (<http://www.squat.net/>, 10. 5. 2003).

Najkrajšo tradicijo javnega kolektivnega skvotiranja imajo države vzhodne Evrope, kjer se je ta pojav razvil šele po osamosvojitvi držav oziroma po prehodu iz socializma v demokratičen političen sistem. Največ zasedb je na Poljskem, kjer se je, verjetno zaradi vpliva bližine enega od najmočnejših skvoterskih centrov, Berlina, razvila zelo trdna skvoterska anarhopank scena, v ostalih državah pa občutno manj (npr. Češka, Hrvaška, Litva) ali pa jih ni (Romunija). V Sloveniji trenutno obstajajo skvoti v Ljubljani, Kranju, Litiji, Cerknem in Kopru, medtem ko je število nelegalnih zasedb stanovanj neznano.

Kljub nestabilni življenski dobi posameznega skvota, se je splošna kontinuiteta skvotiranja po vseh večjih mestih Evrope ohranjala. S povezovanjem skvoterskih skupnosti iz različnih držav so si skvoterji izmenjevali izkušnje in se medsebojno podpirali pri doseganju željenih ciljev. S spoznanjem, da v svojem »boju« (lokalni) skvoterji niso sami, se je izoblikovala močna kolektivna identiteta, ki je posamezne skvoterje povezala in združila v sicer razpršeno, a skupno t. i. »skvotersko gibanje«.

4. SKVOTERSKO GIBANJE

»Jaz nisem del gibanja, gibanje je del mene!«

(slogan v Adilkno, 1990: 113)

»Zasedi, nasprotuj, ustvarjaj!«

(slogan)

Skvotersko gibanje je težko opredeliti,⁸ saj v sebi združuje tako kontrapolitično držo kot zoperstavitev dominantnim kulturnim vzorcem. Gibanje je v javnosti znano predvsem po svoji (kontra) političnem udejstvovanju, kar je pritegnilo tudi nekatere teoretike. Tako ga nekateri teoretiki uvrščajo med urbana družbena gibanja (Anderiesen 1981, Castells 1983), saj je njegova baza v urbanem okolju in ker je njihov cilj, vsaj v neki meri, urbana družbena sprememba, drugi ga spet vidijo kot del novih družbenih gibanj kot avtonomno (Katsiaficas 1997) ali alternativno (Habermas, 1981: 34) gibanje, saj z zasedbo prostora kažejo svoje nestrinjanje s konceptom lastništva ter posledično državnega aparata. Še najbolj točna bi bila trditev, da je skvotersko gibanje del obeh, tako urbanega kot novega družbenega gibanja, saj je skvotiranje že samo po sebi politično dejanje, ki združuje boj zoper lastnike, mestne oblasti in državo in ki zavestno ustvarja lastne avtonomne cone, ki jih je pripravljeno obraniti.

⁸ V knjigi fundacije Adilkno *Cracking the Movement* (Adilkno, 1990) je skvotersko gibanje označeno kot medijski konstrukt, ki se je pojavil »v vakuumu med dogodkom in fotografskim posnetkom« (Adilkno, 1990: 20), ko so odprti ulični spopadi med skvoterji in policijo medijem končno dali nekaj, o čemer so lahko pisali. Iz heterogene množice, ki se je ob prihodu na ulico preobrazila v odprto skupino, h kateri bi se lahko pridružil katerikoli mimoidoči, so ustvarili imaginarno telo, ki so ga poimenovali skvotersko gibanje. Počasi, a trdno so skvoterskim aktivnostim »dali« cilj, razpršeno množico oblikovali v celoto s substanco, ki se je izkristalizirala v kodo obnašanja. S tem pa je medijski konstrukt bil udejanjen. (Adilkno, 1990: 19–27)

4.1 URBANO DRUŽBENO GIBANJE

»Oblasti prihajajo in odhajajo, skvoterstvo ostaja za vedno.«

(slogan v Wates, 1980: 121)

V sedemdesetih letih so iskanja prostorskega pomena in kulturne identitete, zahteve po javnih dobrinah in uslugah ter premik k lokalni avtonomiji sprožili serijo urbanih protestniških gibanj, ki so v različnih kontekstih klicala k urbanim reformam in vizijam alternativnega mesta. Urbana družbena gibanja sestavljajo množice sila raznolikih pojavov mobilizacije ljudi, ki so se zunaj ustaljenih institucionalnih kanalov uprle lokalnim oblastem in opozorile na določene probleme urbanega življenja. Tako urbana družbena gibanja niso razredno pogojena, torej del npr. srednjega ali delavskega razreda, temveč so »multirazredna gibanja«, saj se ne nanašajo neposredno na proizvodne odnose, temveč na odnose med potrošništvom, komunikacijo in močjo (Castells, 1983: 320).

Sestava teh gibanj je raznovrstna in variira v različnih situacijah. V njih so »skvoterske skupnosti v Nemčiji, na Nizozemskem in na Danskem, mladinsko gibanje v Zürichu, združenja stanovalcev v Španiji, množični upori glede javnih uslug v Italiji, borbe stanovalcev v Franciji, upori v notranjosti angleških mest, rastoča urbana mobilizacija v metropolah nedavno industrializiranih držav kot so Caracas, Rio de Janeiro, Sao Paulo in Mexico City, skvoterska naselja v Tretjem svetu od Lime do Manile, razširjeno sosedsko gibanje, ki je v ameriških mestih začelo rasti z pepela urbanih uporov iz 1960 ... « (Castells, 1983: xv). Kljub njihovi očitni različnosti so vsa ta gibanja predlagala nova razmerja med prostorom in družbo, izzivala prevladujoče kulturne vrednote in politične institucije z odklanjanjem nekaterih prostorskih form, z zahtevanjem javnih uslug in z raziskovanjem novih družbenih pomenov mesta.

Castells (1983: 328) navaja kljub njihovi raznovrstnosti tri značilnosti urbanih družbenih gibanj:

1. V svojem samoimenovanju se razumejo kot urbana ali meščanska, v vsakem primeru pa so vezana na mesto (ali mestno skupnost);
2. So bazirana lokalno in definirana teritorialno;

3. Mobilizirajo se okoli treh ciljev: kolektivne potrošnje, kulturne identitete in političnega samoupravljanja.

Po Castellsu pride do družbene spremembe samo v primeru združitve vseh treh značilnosti, v nasprotnem primeru pa se spremenijo v interesne skupine, ki se sčasoma integrirajo v družbo.

Konec 60. let, ko se je javnost soočila s pojavom skvotiranja, se je oblikoval mit o poštenem, dobro namernem skvoterju. »Bona fide skvoter« (Priemus, 1983: 418) je žrtev pomanjkanja stanovanj, ki je poskušal že vse, vendar brez uspeha in posledično temu brez lastnikovega dovoljenja okupira prostore, ki so bili pred tem že dolgo časa, tudi po več let prazni. Čeprav so prostori pogosto v razpadajočem stanju, ne glede na svojo finančno stanje investira mnogo denarja in truda za usposobitev prostorov za bivanje. »Bona fide skvoter« ne odstranjuje materiala iz bivališča, temveč prav nasprotno, material dodaja. Ne nasprotuje občinski delitvi stanovanj in ne škodi interesom drugih »kolegov« stanovalcev. Iz tega sledi, da je pravzaprav »dodatna pridobitev za demokracijo«. Nasproti »dobrodušnemu« skvoterju se je oblikoval profil »zlobnega« lastnika bivališča, ki svojo lastnino zanemarja, profitira na račun stanovanjske stiske, špekulira na račun iskalcev stanovanj in nad skvoterje pošilja pretepače. Ta predstava se je v večini primerov izkazala za resnično in v veliki meri vplivala na to, da so na začetku pojava skvoterskega gibanja, ne glede na to, da so se skvoterji udeleževali v mnogih drugih akcijah in protestih, gibanje povezovali samo s stanovanjsko politiko.

Skvotiranje lahko razumemo kot del širšega urbanega družbenega gibanja, saj kot tako uvršča pomanjkanje stanovanj na politično agendo, razkriva zlorabo lastnine in vrši pritisk na oblast, da se spoprije s špekulacijami z nepremičninami, bolje načrtuje gradnjo stanovanj in izboljša njihovo delitveno politiko. Vseeno pa je skvotersko gibanje razvilo določeno mero samostojnosti oziroma specifičnosti glede na ostale oblike urbanih gibanj: prvič, osnova organizacije ni sosesčina, temveč določena skupina ljudi, za katere je značilen položaj na stanovanjskem trgu in drugič, svoje akcije ne usmerja toliko na politiko lokalnih oblasti, zasedništvo je vedno bilo predvsem način pridobitve stanovanja (Anderiesen, 1981: 92). Kar pa seveda ne pomeni, da skvotiranje ni politično usmerjeno. Zasedanje praznih hiš in stanovanj je že samo po sebi politično dejanje.

Vendar pa v koncept urbanih družbenih gibanj spada samo tisti delež skvotiranja, ki se odvija v urbanem prostoru, saj definicija po Castellsu ne zajema skvotiranja na ruralnem območju. Od vseh specifik skvotiranja je območje delovanja med manj pomembnimi. Tako skvotiranje v urbanem okolju kot na podeželju imata enak namen: prek stanovanjske politike izpostavljajo nesorazmernost in nepravičnost lastniških razmerij in ga zvajajo na splošne družbeno-politične odnose. Kljub vsemu pa se je znotraj koncepta urbanih gibanj prvič oblikovala ločitev med skvotiranjem in skvoterskim gibanjem: prvo je definirano samo po sebi, kot *dejanje*, ilegalni način pridobivanja bivališča, medtem ko se je skvotersko gibanje nanašalo na politično aktivnost, kjer so okupacije bivališč bile del splošnega protesta zoper rušilno politiko lokalnih oblasti (Anderiesen, 1981: 92).

4.2 AVTONOMNO GIBANJE

»Hočemo vse!«

(slogan gibanja Autonomije, Katsiaficas, 1997: 19)

Rojstvo »avtonomnega gibanja« zaznamuje pojav »Autonomije«, skupka italijanskih gibanj med 1968 in 1977 letom, ko je Komunistična partija Italije (PCI) zaradi slabih izzidov na volitvah popustila v svojih zahtevah v zameno, da ostane na oblasti. Zaradi popuščanja so se delavci oddaljili od nje in sami, »avtonomno« nadaljevali »boj« za uresničitev svojih zahtev. Avtonomno gibanje se je kmalu razširilo v druge države – npr. v Nemčiji se pojavijo »Automen« – ki s prepletom drugih gibanj, kot so feministično, protinuklearno in mirovniško gibanje, razvijejo svoje specifične značilnosti.

Osnovni namen »avtonomnih« je ukinitvev in ne izboljšanje državnega aparata, saj je država za njih generator vseh nepravilnosti v družbi. So za ukinitvev klasičnega pojmovanja politike, to je principa upravljanja, in podpirajo politiko v prvi osebi, kot samoopredelitev. Njihov cilj je uničiti obstoječo družbeno strukturo, ker jo smatrajo za vzrok nehumanosti, izkoriščanja in monotonije vsakdana (Katsiaficas, 1997: 197). Avtonomna gibanja ne zagovarjajo obstoja ene same »velike resnice« oziroma ene in edine »prave oblike« avtonomije – nasprotno – verjamejo, da obstaja mnogo raznolikih principov, ki omogočajo skladnost. Svoj koncept razumejo kot alternativo

tako avtoritarnem socializmu kot »psevdodemokratskemu kapitalizmu«, verjamejo v raznolikost in stalno diferenciacijo (Katsiaficas, 1997: 8).

Avtonomna gibanja nimajo enotne ideologije niti manifesta. Manko oblikovanja neke generalizirane linije jih posledično vodi v večjo orientacijo k akciji, ki temelji na samoorganiziranosti in prevzemanju odgovornosti za svoja dejanja. Kot način za ponovno pridobitev svoje avtonomije uporabljajo demonstracije, skvotiranje in druge oblike direktne akcije, nekateri pa so vzpostavili tudi neodvisne skupnosti, v katerih prakticirajo svoje pojmovnaje »avtonomne družbe«. Ker »kreativno sintetizirajo direktno-demokratske oblike odločanja in militantni popularni odpor«, pripadniki avtonomije utelešajo to, kar Katsiaficas imenuje »zavedna spontanost« (Katsiaficas, 1997: 8).

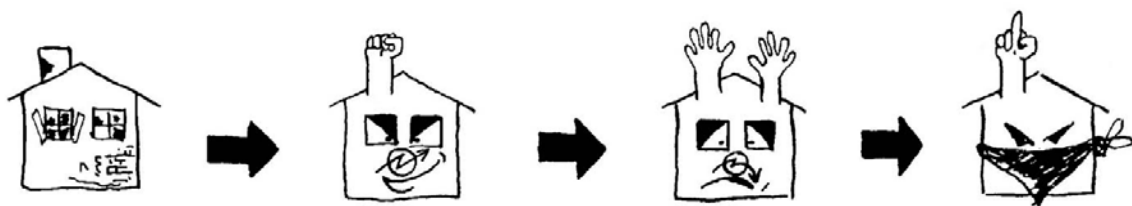
Ob pojavu vse bolj nasilnih direktnih akcij, npr. ob kronanju kraljice Beatrix leta 1980 v Amsterdamu je 15.000 skvoterjev in njihovih podpornikov skoraj vdrlo v kraljevo palačo, neredi okoli skvota na Vondelstraat, kjer je policija namesto buldožerjev pripeljala tanke (Priemus, 1983: 419) in že skoraj samoumevni spopadi s policijo ob poskusih izselitve so razpršili prej dokaj enotno pozitivno pojmovanje skvoterjev. Poleg tega so se skvoterji lotevali tudi akcij, usmerjenih proti lastnikom, bankam ali drugim firmam, ki so bile vpletene v proces »posodabljanja« določenih predelov, sčasoma pa so se njihove akcije dvignile nad problematiko stanovanjske politike v protest zoper sam politični sistem. Z zasedbo prostora (hiše, tovarne, univerze, javnih površin) so izražali svoje nestrinjanje s konceptom lastništva in prevladujočih vrednot srednjega razreda, opozarjali na špekulacije z nepremičninami in vzpostavljali svoje avtonomne cone.

Glede na svojo vsebino je skvotersko gibanje postalo več-tematsko gibanje, ki je s prepletom ideologije socializma in anarhizma, ideje o »osnovni demokraciji«, samoorganizaciji in skvotiranju mobiliziralo množico mladih. Čeprav ne gre za povsem linearen prehod in je skvotersko gibanje (v okviru novih družbenih gibanj) postalo veliko bolj mnogovrstno in nepredvidljivo od Nove Levice, je nadaljevalo z njeno ideologijo, ki je bila zasnovana na negaciji obstoječih delitev: nasproti patriotizmu in nacionalnemu šovinizmu je postavila mednarodno solidarnost, nasproti hierarhiji in modelu dominacije ter podrejenosti samoorganizacijo in

samodeterminacijo, nasproti patriarhalnosti in rasizmu egalitarni humanizem, nasproti tekmovalnosti sodelovanje, nasproti kopičenju bogastva konec revščine in namesto dominacije nad naravo harmonijo. Ohranilo je tudi antiavtoritarnost, neodvisnost od obstoječih političnih strank, decentralizirano formo organizacije, poudarek na direktni akciji in kombiniranje kulture in politike kot načina za kreacijo novega vsakdanjega življenja. Premaknila se je edino orientacija – od proletariata ali uničene narave k politiki v prvi osebi (Katsiaficas, 1997: 1–4).

Tako Tromp (Tromp v Priemus, 1983: 424) v svoji ločitvi treh vrst skvotiranja, poleg že dveh uveljavljenih »bona fide« načinov skvotiranja – skvotiranja kot samopomoči, kjer skvoterji z zasedbo pomagajo tudi drugim do bivališča, in skvotiranja kot protest zoper stanovanjsko in gradbeno politiko – izpostavil še tretji način, in sicer skvotiranje zaradi nasprotovanja oblasti, kapitalizmu in obstoječi družbi⁹. Skvotiranje postane »točka, kjer se telo sreča z državo in s kapitalom, [točka], kjer se telo sreča z lastniškim sistemom« (Kalb, 2002), ki se tiče same srčike tako spodbujevalnih kot represivnih sistemov znotraj kapitalistične države. Na področju novih (post)družbenih gibanj je predstavljalo kljubovalca, ki se je vtikal v družbene odnose skupnosti in visoko profilirane domene države (glej sliko 3). In ravno to je bil tudi razlog, zakaj se je država odzvala tako silovito, z vojaškimi sredstvi.

Slika 3: Ilustracija iz skvoterske periodike

Vir: iz CD-ROMa »10700 političkih motiva« (2002).

V zadnjih desetih letih, ob pojavu množičnih protestov za pravično globalizacijo, so skvoti poleg info točk postali eni od glavnih centrov¹⁰ gibanja, kjer se dobijo vse

⁹ O zadnji kategoriji se govori tudi kot o novi obliki avtonomije ali anarhizma, v zvezi s katero so se pojavile tudi kritike glede njene nekonsistentnosti, saj veliko skvoterjev prejema ugodnosti socialne države (npr. socialna podpora), nočejo pa imeti nobenega opravljanja z njenimi bremenami (Priemus, 1983: 424).

¹⁰ Hanspeter Kriesi je v svoji krožni shemi strukture avtonomnih gibanj skvota uvrstil v samo središče, med druge kristalizirane točke kot so kolektivi, koalicije, aktivistične skupnosti itd. Skupaj z drugimi posamezniki oblikujejo bazo, ki je gonilna sila akcij. Opirajo se na naslednji nivo, sceno, ki omogoča

potrebne informacije, pripravljajo transparenti in ostali materiali za akcije in ki nudijo prenočišče številnim aktivistom, ki se udeležijo srečanja. Leta 2000, ko so v Pragi potekale demonstracije ob zasedanju Mednarodnega monetarnega sklada (IMF) in Svetovne banke (WB), so praške mestne oblasti nasilno izselile prebivalce takrat največjega skvota Ladronka in ga porušile, ravno tako se je v Barceloni po protestih ob srečanju članic EU leta 2001 povečala represija nad tamkajšnjimi skvoti, po genovskem srečanju G8 leta 2001 pa so udarec države začutili skvoti po vseh italijanskih mestih, najmočnejše v Torinu.

4.3. SKVOTIRANJE – GIBANJE?

Kot tretja možnost se je oblikoval dvom o kakršnem koli gibanju skvoterjev, saj nekateri skvoterji sebe ne dojemajo kot del skvoterskega gibanja. Mnoge (v večini primerov) družine ali posamezniki skvotiranje razumejo predvsem kot rešitev lastnega stanovanjskega problema in se za to dejanje odločijo šele, ko odpadejo vse druge možnosti (npr. zaradi šibkega ali nestabilnega finančnega položaja si ne morejo kupiti stanovanja ali vzpostaviti najemniškega razmerja, dolga čakalna lista za socialna stanovanja, kot tujci nimajo enakih pravic kot drugi državljani itd.). Čeprav dejanje skvotiranja predstavlja nestrinjanje z obstoječo stanovanjsko politiko, zasedbo izvedejo sami, brez javnega izpostavljanja. Skvotiranje v teh primerih ostane na ravni zagotovitve bivanjskega prostora kot enega od osnovnih življenjskih pogojev.

Tudi Hugo Priemus (Priemus, 1983: 417–427) zanika obstoj skvoterskega gibanja, saj se po njegovem ne da definirati njegove »ideologije« in določiti njegove strukture delovanja. Po njem tako imenovano skvotersko gibanje nima nikakršnih pravil in regulacij, ne izvršilne moči ne članskega sveta, temveč se izogiba vsemu, kar bi lahko nakazovalo kakršnokoli hierarhijo. Čeprav obstajajo nekakšne procedure odločitev, ki do neke mere (moralno) obvezujejo prisotne (ob skupinskih srečanjih, sestankih ali ob konkretnem primeru zasedbe), pa nekakšnega splošnega sprejemanja odločitev, ki

(ohranja) njihov vsakodnevni politično-kulturni obstoj. To so alternativne institucije ko npr. bari, klubi, info točke ali knjižnice, ki nimajo eksplicitnega političnega konteksta, temveč ustvarjajo prostor za imenjavo informacij ter druženja. Tretji krog sestavljajo aktivni simpatizerji, ki se v samo gibanje vključujejo občasno, npr. ob kriznih dogodkih, manifestacijah ali sestankih. Zadnji krog sestavljajo pasivni simpatizerji, najbolj raznolika in razpršena skupina. Sem spadajo tisti, ki nudijo finančno podporo, bralci fanzinov in drugih alternativnih publikacij, intelektualci, ki razpravljajo ali pišejo o akcijah in idejah samega gibanja itd. Fluidnost omogoča pogosto premikanje posameznih protagonistov med stopnjami in simultano sodelovanje na različnih točkah (Kriesi v Katsiaficas, 1997: 200).

bi veljale in obvezovale vse skvoterje nasploh, ni. Zanikanje kakršnega koli resničnega kolektivizma vodi v ugotovitev, da obstajajo skvoterji, ki izboljšujejo zasedeno lastnino, in tisti, ki jo uničujejo, skvoterji, ki se bojujejo in fizično branijo svojo zasedbo in tisti, ki ne bi poškodovali nikogar in ničesar, skvoterji, ki se ne vseljujejo v katero koli prazno stanovanje že zaradi formalno čakajočih iskalcev stanovanj in tisti, ki jim to ni mar, skvoterji, s katerimi je možen dogovor z lokalnimi oblastmi in skvoterji, s katerimi to ni mogoče, skvoterji, ki sami sebe postavljajo izven zakona in tisti, ki zaprosijo oblasti za denarno pomoč itd. Tako imenovano skvotersko gibanje je heterogena združba, množica nasprotij.

Ideologija skvotiranja lahko na prvi pogled deluje neoblikovano, vendar to zato, ker je že v naprej postavljena v prakso in se udejanja v samem aktu skvotiranja, ki je zveden na raven upora zoper lastniške odnose, koncept zasebne lastnine in s tem zoperstavitev obstoječim družbenim in političnim relacijam. Skvotersko gibanje je družbeno gibanje, angažirano v vseh aspektih družbenega življenja. Je proizvod družbenih okoliščin in njegovi člani so del družbe. Čeprav je skvotiranje v prvi vrsti vezano na pomanjkanje stanovanj, ima mnoge kulturne, socialne in politične dimenzije. Postalo je družbeno gibanje z lastno specifično vlogo v boju za rekonstrukcijo družbe, ki nah bi temeljila na nehierarhičnih odnosih na vseh ravneh družbe, s poudarkom na solidarnosti, toleranci in samoorganizaciji, decentralizirani obliki organizacije in ki bi v nasprotju s sistemom kapitala imela enakovredno porazdeljene dobrine.

S pojavom množičnih zasedb in velikega števila skvoterjev, ki so sodelovali v akcijah in si izmenjavali izkušnje, so se vsekakor pojavile določene povezave in značilnosti. Stalne interakcije s formalnimi političnimi institucijami, policijo in javnostjo so imele močan vpliv na utrditev kolektivne družbene in politične identitete gibanja¹¹, ki je osnova mobilizacij in akcij. Represija države na eni in skupnostna solidarnost na drugi strani sta ustvarili polje nepravčnosti, ki je delegitimiziralo državo (Mikkelsen in Karpantschhof, 2001: 613). Stopnjevanje mentalitete »mi *versus* oni« je ustvarilo mite, heroje, retoriko, simbole in zgodbe ter v določenih primerih opravičevanje

¹¹ James M. Jaspers (Jaspers, 1997: 87) ločuje osebno in kolektivno identiteto ter identiteto gibanja. Osebna identiteta obstaja na biografski ravni, kolektivna identiteta je del širše kulture, identiteta gibanja pa je se je oblikovala iz interakcije med širšo kulturo in notranjo kulturo gibanja. Vse oblike identitet vplivajo na sodelovanje v gibanju. Če postane protestniška vloga del osebne identitete, je to močna spodbuda za kontinuirano participacijo.

uporabe nasilja. Pod skupnim simbolom skvoterskega gibanja, krogom z zlomljeno puščico (glej sliko 4), se prepletajo številne zgodbe zasedb in evikcij, spopadov s policijo, mučeništva¹², idealizacija mest ali celo držav, kjer je skvotiranje v razmahu, občudovanje skvotov, ki so dobro organizirani ali imajo dolgo življensko dobo, idealizacija (mednarodne) skvoterske solidarnosti, pesmi, ki opevajo skvotersko življenje itd. Na Nizozemskem pa imajo celo nacionalni dan skvoterjev, v spomin na 5. maj 1970, ko je pri evikciji skvoterske soseske v Dapperbuurtu bilo ranjenih 15 ljudi, 137 pa aretiranih.

Slika 4: Skvoterski simbol

Vir: iz Šimleša, Dražen (2000: 57)

Besedilo glasbene skupine Zounds o skvoterjih:

Dirty Squatters

¹² Sredi 80. let so se v Amsterdamu skvoterji znašli na mrtvi točki, saj niso več vedeli, kam pelje stalna nasilna konfrontacija s policijo in do katere mere so odločni v borbi proti sistemu. Leta 1985 je policija med eno od evikcij v spopadu streljala in ranila eno osebo, aretiranih pa je bilo 32 oseb, ki so bile na policijski postaji brutalno pretepane. Med aretiranimi se je nahajal tudi Hans Kok, ki je v nepojasnjenih okoliščinah umrl v celici. Čeprav so zaradi njegove odvisnosti menili, da je prostovoljno zaužil preveliko dozo metadona, so njegovo smrt smatrali kot žrtev skvoterskega gibanja (Adilkno, 1990: 121–122).

Some dirty squatters moved into my street
With their non sexist haircuts, dirty feet
Their dogs, cats, political elite
They may have beds but they don't use sheets
Furnishing their houses from the contents of
skips
Things that decent people put on rubbish tips
They look quite harmless sitting out in the sun
But I wouldn't let my daughter marry one

Dirty squatters
Oh my god they're moving in next door
Dirty squatters
Is it for people like this that Winston won - the
war

I've lives in this street for nearly fifteen years
Lived here with my hopes, lived here with my
fears
Paid my taxes, paid my bills
Watched my money vanished in the council
tills

Alone come these scruffs with their education
Their grand ideas, talk of corruption
My rent keeps rising, my job gets boring
If things gets worse then I'm gonna have to join
them

Dirty squatters
Oh my god they're moving in next door
Dirty squatters
Is it for people like this that Winston won - the
war

Bought myself a lock and late tonight
Under the cover of darkness if the moons not
bright
Getting out of here, moving in next door
Don't think I can take much more

Dirty squatters
Oh my god they're moving in next door
Dirty squatters
Is it for people like this that Winston won

5. ROJSTVO KULTURE UPORA

»...dejanska moč ... celotnega kontrakturnega protesta 90. let [je v tem, da] se ne borimo proti stvari, ki je ne maramo; mi imamo celo vizijo o tem, kakšno bi dobro življenje lahko in moralo biti, in mi se borimo z vsem, kar to onemogoča. To ni le kampanja, niti gibanje; to je celotna kultura.«

(Merrick, aktivist v McKay, 1998: 2)

V zadnjih letih se skvotiranje ne povezuje več samo z reševanjem stanovanjske problematike in javne politične participacije, temveč je postal svojevrsten način življenja, zaznamovan z določenimi vrednotami in načeli, ki ga povezujejo v širši koncept »kontrakulture 90. let« oziroma t. i. »kulture upora«¹³ (McKay, 1996).

Kulturo upora McKay označuje kot transformacijo zapuščine mladinske kontrakture iz 60. in 70. let. Koncept kontrakture je v 70. letih natančneje obravnaval Theodore Roszak (Roszak, 1978) na primeru ZDA. Po njem vzrok družbenih trenj v sodobnem svetu ni v obstoju družbenih razredov in nima političnega značaja, temveč je generacijski. Gre za trenje dveh kultur – vladajoče, dominantne kulture odraslih in njej nasprotujoče kulture mladih (kontrakture)¹⁴. Nasproti prevladujočemu *ratu* odraslega sveta, kjer je človek zreduciran na področje intelekta in, ki se manifestira v znanosti in tehnologiji, se je oblikovala mladinska kontrakultura, ki negira objektivnost in poudarja »neintelektualno« v človeku. Tako »radikalno samoizključuje« iz obstoječe družbe »preoblikuje svojo zavest« in vzpostavlja nove oblike skupnosti (npr. komune), živi v sožitju z ostalimi člani skupnosti ter z naravo. Kontrakulturo je videl predvsem kot »novi eklektični religiozni prepoved«, kot »edino alternativo tehnokratskemu totalitarizmu«, ki črpa svojo inspiracijo iz »razblaženih ostankov ideologije levice«, orientalskih religij, romanitčnega »svetobolja«, anarhistične družbene teorije, dadaizma, tradicije ameriških Indijancev in iz »večne modrosti«. Sestavljena je iz spleta »alternativnih« kultur mladine srednjega razreda (hipiji, otroci cvetja, beatniki), ki so se s svojimi

¹³ Pojem kultura upora lahko po McKayu uporabljamo v ednini in množini. Kot pravi: »Kulture upora hranijo kulturo upora« (McKay, 1996: 6).

¹⁴ Na tem mestu se ne bom spuščala v polemiziranje nekoliko poenostavljene Roszakove generacijsko označene definicije kontrakture, čeprav jo kasneje natančneje razložim in katere povzetek se tudi nahaja v pričajočem tekstu. Kontrakulturo lahko razumemo kot zoperstavitev tistemu, kar pojmuje kot dominantna kultura, torej proti celoti, ki »vključuje znanja, prepričanja, ustvarjalnost in življenske stile, ki jih človek pridobi z življenjem v družbi« (Tomc, 1989: 7).

eksplicitnimi ideološkimi in političnimi formami, skupaj s takratno novo levico (politični aktivizem študentov), zoperstavljale vladajoči kulturi in politiki establišmenta v obliki javne politične akcije, proglasov in manifestov.

Problematičnost Roszakovega koncepta kontrakture je v njegovi kategorizaciji: na eni strani obravnava kontrakture, ki jo sestavljajo hipiji in beatniki, na drugi pa politični aktivizem študentov nove levece, ki ju združuje v splošno (ameriško) mladinsko protivojno (oziroma protivietnamsko) gibanje, v nekakšno splošno mladinsko kontrakture. Tomc je preimenoval kontrakture otrok cvetja v subkulture (tudi Brake govori o kontrakturni subkulturi hipijev; Brake, 1984: 90–97), politični aktivizem nove levece pa v subpolitiko in postavi definicijo kontrakture: mladinske subkulture označi kot tista gibanja mladih, ki oblikujejo predvsem svoje lastne oblike ustvarjanja in življenjskega stila, kot mladinske subpolitike tista, ki razvijajo lastne oblike političnega prepričanja in delovanja, mladinska kontrakture pa združuje oboje v enotno držo (Tomc, 1989: 10). Čeprav v primeru skvoterjev ne moremo govoriti o celoviti subkulturi, saj v sebi prepleta več subkulturnih tokov, od načina oblačenja, frizur do glasbe, je vsem skupen odklon do *mainstream* mode in množične kulturne ter glasbene industrije.

Oba med seboj povezana pola kontrakture, »notranja« in »zunanja« revolucija, oziroma »preobrat v zavesti« in politična akcija za družbeno spremembo (Šestan, 1987: 46) sta ostala temelj kultur upora 90. let. McKay kot subkulturi, ki sta najbolj vplivali na danajšnjo kontrakture, izpostavi hipije in kasnejši pojav pank (McKay, 1996: 5–6). Od prvih je »nasledila« pojmovanje življenja v skupnosti, ki temelji na solidarnosti in samopomoči, od drugih stil, ki ga zaznamuje načelo »naredi-sam« (angl.: *Do-it-Yourself*) na vseh področjih življenja oziroma delovanja, od obeh skupaj, glede na svoje osnovno ideološko izhodišče enačenja kulture in politike, pa držo radikalne kritike do obstoječega družbenega sistema v celoti (in to obe, mirovniško-hipijsko in revoltno-pankersko), ki se navzven manifestira tako v vsakdanjem življenju kot tudi skozi javne dogodke – proteste, razne direktne akcije in sabotaje – ter jih povezuje v že omenjena urbana družbena in kasneje avtonomna gibanja.

5.1 SKVOTIRANJE – KONTRAKULTURA

»... ko začneš skvotirati, to počneš, ker si želiš primerne bivališča in občutka skupnosti, česar ni v dragih, najemnih prostorih. Toda ... ko enkrat začneš skvotirati in začneš živeti radikalno skvotersko življenje na robu, takrat dobiš okus za tak življenjski stil.«

(Sam v Wakefield in Grrrt, 1996: 4)

»Skvotiranje je več kot le življenje!«
(slogan)

Čeprav so kontrakture v javnosti opažene predvsem po svojem političnem udejstvovanju ob večjih dogodkih kot so demonstracije, direktne akcije, evikcije itd., se jih dojema v kulturnem smislu. Njihov protest zoper obstoječo družbeno ureditev je zasidran v samem nazoru, ki se kaže vsakodnevno v vseh sferah njihovega življenja. Hoggett in Bishop označujeta njihov pogled kot »kolektivni entuziazem« (Hoggett in Bishop v Urry, 2000: 143): njihove dejavnosti niso omejene na prosti čas ali hobi, temveč potekajo celodnevno in so vezane na njihov lastni interes, kjer je pomembna osebna zadovoljitev in ne zaslužek. Njihovo delo temelji na samoorganiziranosti, visoki stopnji vzajemnosti in medsebojne pomoči.

Sodobne kulture upora se organizirajo okoli različnih dejavnikov: prehrambenih navad (npr. vegetarijanstva) permakulture, okoljevarstvenišтва, pravic in zaščite živali, alternativne medicine, DIY produkcije (v umetnosti, distribucija fanzinov in kaset, Lpjev, CDjev...), plesne kulture, festivalov, življenja v skupnosti (npr. komune), ženske skupine (npr. anarhofeminizem)... Poleg skvoterjev jo sestavljajo še »new age Travellers«¹⁵, raverji in organizatorji svobodnih festivalov (*free festivals*)¹⁶, cestni protestniki (*road protesters*), saboterji lova (*hunt saboteurs*), eko-protestniki, osvoboditelji živali itd. (McKay, 1996: 2). Vse omenjene skupine imajo po McKayu tri značilnosti (McKay, 1996: 11; 1998: 4):

¹⁵ New Age Travellers so sodobna »nomadska plemena«, skupine, sestavljene iz predvsem mladih ljudi, ki potujejo širom dežele v poslikanih kamionih ali avtobusih, ki so hkrati tudi njihova bivališča. Na svojih postankih zasedejo/zaskvotirajo trenutno razpoložljivo zemljišče (McKay, 1996: 45–72).

¹⁶ Velja predvsem za Veliko Britanijo, kjer so prirejali rave v zapuščenih industrijskih hangarjih, ki so jih zaskvotirali posebej za to priložnost. Podobno je z svobodnimi festivali (*free festivals*), ki se odvijajo na zasedenih praznih površinah na podeželju. Obe obliki skvotiranja sta skupaj s skvotiranjem New Age Travellerjev in že omenjenimi oblikami skvotiranja hiš in stanovanj v urbanem prostoru in podeželju tretirani kot kaznivo dejanje (Criminal Law Act, vpeljan leta 1977 je zajemal »klasične« oblike skvotiranja; leta 1994 se preimenuje v Criminal Justice and Public Order Act in zaobsega vse naštetе oblike skvotiranja).

1. Konstrukcija lastnih con, prostora, ki je »osvobojena«, »avtonomna cona«;
2. Kulture upora so konstruirane kot mreža neodvisnih kolektivov in skupnosti;
3. Njihov protest zaznamujeta dva med seboj neposredno povezana koncepta: načelo »naredi-sam« (angl.: *do-it-yourself*, *DiY*) in koncept nenasilne direktne akcije (angl.: *non-violent direct action*, *NVDA*).

Konstrukcija avtonomnih con

Osrednji način, s katerim se kulture upora definirajo zoper kulturo večine, je konstrukcija lastnih con, lastnega prostora (McKay 1996, 11). Te se lahko razlikujejo glede na subkulturne elemente glasbe ali življenjskega stila, vse pa so »osvobojene«, »začasne avtonomne cone«.

Koncept »osvobojenih«, »začnih avtonomnih con« (ZAC) ali TAZ (angl.: *Temporary Autonomous Zone*) je razvil Hakim Bey (Bey, 199: 197–137). Bey definira ZAC kot »piratsko utopijo«, ki lahko obstaja v geografskem, socialnem, kulturnem ali imaginarnem prostoru. Je »svobodna oaza«, »oblak«, do katerega sicer vseprisotna oblast ne doseže. Kot primere ZAC imenuje plemenska zbiranja v stilu 60., skrivna zbirališča eko saboterjev, neo poganske obrede, anarhistične konference, poulične zabave... Številčnost začasnih avtonomnih con za Beya ni pomembna, večji poudarek je na spontanosti in na trdnih medsebojnih odnosih, ki vodijo v realizacijo skupnih želja. ZAC je gverilska operacija, s katero se ilegalno okupira neko področje (prostora, časa ali imaginacije) in to mu omogoča nemoteno trajanje na določenem področju ter hitro zginevanje v drugo, preden ga začne uničevati Država.

Konstrukcija prostora je ena od centralnih akcij in prizadevanj kultur upora. Prostor je prvi pogoj za skupnost (McKay, 1998: 28), saj se ravno skozi skupnost izraža upor, vizija alternativne realnosti. »Dominantna oblika zahteve po prostoru alternativne kulture je skvotiranje v katerikoli od svojih oblik« (McKay, 1998: 34). Začasna avtonomna cona je lahko celonočni *rave party* v skvotiranem industrijskem hangarju, zasedeno zemljišče, kjer poteka glasbeni in gledališki festival, ali zemljišče, na katerem se začasno ustalijo New Age Travellers, poulične zabave, kjer se pod sloganom »Zahtevajmo nazaj ulice« (angl.: *Reclaim the Streets Party*) zaseda križišča najbolj prometnih ulic mest, zasedbe zemljišč, kjer so predvidena rušenja zaradi

sprememb v urbani infrastrukturi, grajenje drevesnih hiš na območjih predvidenih za posek, samodeklarirane »svobodne države«¹⁷ ... in zasedene hiše, v katere se naselijo skvoterji. Vsem je skupna vzpostavitev prostora, cone, ki je neodvisna, svobodna in avtonomna, znotraj katere ne veljajo zakoni lokalnih in državnih oblasti, obstoječi tržno-ekonomski odnosi in kakršen koli poskus stratifikacije. Je osnovno udejanjanje zavračanja obstoječega političnega sistema današnje družbe.

V nasprotju s centraliziranimi odločitvami in hierarhično avtoriteto struktur modernih institucij, so pripadniki avtonomnih con vključeni v neposredne odločitve, ki vplivajo na njihovo vsakodnevno življenje. Poleg zagotovitve strehe nad glavo je marsikdo prišel do spoznanja, da skvotiranje lahko zadovolji njegovo potrebo po samodeterminiranosti, kreativnosti in osvoboditvi od političnih struktur in vzorcev obnašanja, vsiljenih od zunaj. V skvoterski skupnosti medsebojni odnosi v organizaciji vsakdanjega življenja in delitvi dela temeljijo na enakopravnosti, solidarnosti in toleranci¹⁸. Ravno tako mnogim ustreza manko tradicionalnih, tesnih družinskih vezi, saj je skozi življenje v skupnosti možno oblikovanje trdnih prijateljskih vezi, iskanje osebne identitete, eksperimentiranje z novimi oblikami življenja v skupnosti, učenje novih veščin in deljenje skupne politične ideologije in prepričanja.

Tako večina skvoterjev ne zahteva samo življenjskega prostora, ampak tudi prostor akcije: prostorskost nekaterih zasedenih hiš omogoča tudi uresničitev določenih projektov – poleg stanovanjskih prostorov ima lahko skvot koncertno dvorano, enega ali več lokalov, različne delavnice (avtomehanične, lesne, popravljalnice koles...), majhne tiskarne, menze odprtega tipa, pekarnice, centre kot npr. ženski, knjižnice in info trgovine, galerije, mini kinodvorane in druge oblike avtonomne kulture, vedno pa obstaja tudi posebna soba za goste. Oblikujejo se tudi razne gledališke in glasbene skupine, ki s skvotom pridobijo prostore za vajo in oder za nastop, ateljeji, kjer

¹⁷ Tipi Valley v južnem Walesu, komuna Epping Forest, Rainbow Fields Village, Exodus Collective (Luton), Dongas on the Freedom Trial...(McKay, 1996).

¹⁸ Čeprav deluje življenje v skupnosti dokaj enostavno, zahteva določeno stopnjo zrelosti, samokontrole in tolerance. Osebe, ki se takšnemu načinu življenja ne morejo prilagoditi, lahko hitro vnesejo v skupnost razdor. V večini skvotov ne želijo prisotnosti narkomanov, ki v skvotu vidijo brezplačen in urejen bivanjski prostor, vendar ne prispevajo ničesar v skupnost. Eden bolj znanih primerov je zoperstavitve celotne soseske preprodajalcem v Christianiji, poseben problem pa imajo v ZDA; npr. v New Yorku je veliko praznih hiš deljenih: v pritličju se nahajajo uživalci kreka (*crack house*), v drugem nadstropju pa so se naselili skvoterji (Anders 1995, 39). Poleg narkomanov sta problematična tudi pojava rasizma in seksizma, znani pa so tudi posamezni primeri posilstva. (Rick v Anders, 1995: 42; Platt, 1980: 24).

ustvarjajo umetniki itd.¹⁹ S tem se razbijajo uveljavljene norme lastništva srednjega razreda v njihovem vsakdanjem življenju: življenje v skupnosti kot nasprotje tradicionalni družini, menze in bari, kjer ima scena svoj prostor, kot nasprotje komercializiranemu svetu množične kulture in mednarodna skupnost definirana z radikalnimi akcijami kot nasprotje patriotizmu posameznih držav.

Mrežna struktura

Kulture upora oblikujejo horizontalno neformalno in ohlapno mrežo kolektivov, ki organizirajo glasbene festivale in *rave partyje*, komune, potujoče skupnosti, skvotne ter skupine, ki se povezujejo glede na skupne (politične in družbene) interese kot so *Food Not Bombs* (FNB), ki delijo na ulici brezplačne vegetarijanske obroke, praviloma iz hrane za odpis, *Anarchist Black Cross* (ABC), mreža skupin, ki pomaga političnim zapornikom, *Animal Liberation Front* (ALF), skupina za osvobajanje živali itd. Mrežna povezava je horizontalna in presega meje nacionalne države.

Odnosi med posameznimi deli mreže temeljijo na načelih darovanja, prostovoljnega dela, kooperacije, izmenjave in prijateljstva, zato jih nekateri imenujejo tudi »neoplemenske skupnosti« (Maffesoli v Urry, 2000: 142). Takšen način povezovanja ima simbolno vrednost: predstavlja upor zoper svet, strukturiran in reguliran z globalnimi relacijami, kjer prevladuje tržna logika.

Dolgoletne izkušnjeskvotiranja in nekatere olajševalne klavzule v zakonih so izoblikovale tudi »notranjo« mrežno organizacijsko strukturo, ki ima manjše centre v vsakem posameznem skvotu. Takšna organizacija se je izkazala za zelo učinkovito, saj so v nujnih primerih, kot so npr. nasilne izselitve s strani lokalnih oblasti, v zelo hitrem času zbrali veliko število ljudi iz drugih skvotov za obrambo svojega bivališča. Ravno tako ima takšna struktura vlogo nekakšnega servisa oziroma organizacijske službe: skvoterji iz različnih sosesk organizirajo svetovalne ure, izdajajo se časopisi,

¹⁹ S porastom skvotiranja, predvsem večjih hiš, kjer je bilo oblikovanje skupnosti možno, so se med ostalim oblikovali tudi skvoti, v katerih so se nastanili mladi, ki so med seboj delili določeno politično prepričanje ali pa so imeli določena skupna zanimanja. Tako so se oblikovali skvoti, kjer živijo samo ženske, drugi zelo razširjeni tip skvota je takoimenovan »art« skvot, v katerem živijo predvsem umetniki, katerim je skvotiranje omogočilo pridobiti poleg bivališča tudi prostor za ustvarjanje, v zadnjem času pa so se ponekod pojavile tudi delitve glede na subkulturno ali glasbeno zvrst, in sicer oznake kot tehno ali (anarho) pank skvot. Obstajajo tudi skvoti etničnih in rasnih manjšin, ki s tem, da živijo skupaj, lažje ohranjajo svojo tradicijo, hkrati pa se tudi lažje obranijo pred morebitnimi rasnimi napadi. V zadnjih letih se je v večjih zahodnoevropskih mestih zaradi gospodarske krize v domovini oblikovalo veliko »poljskih« skvotov.

fanzini in bilteni²⁰, ki se distribuirajo po mreži info-shopov in ki informirajo o raznih akcijah, omogočajo strateške diskusije, teoretične in ideološke debate, ter razni priročniki s praktičnimi nasveti v zvezi s skvotiranjem.

Poleg organizacije družabnih dogodkov kot so koncerti, javne projekcije, performansi, razstave itd. in sodelovanja v raznih političnih akcijah, sodelujejo tudi pri lobiranju z lokalnimi oblastmi, organizaciji pravne pomoči in zbiranju denarja. Oblikovale so se skupine, ki so se začele temeljiteje spopadati z zakonskimi in stanovanjskimi vprašanji. Leta 1974 so skvoterji v zahodnem Londonu ustanovili *Ruff Tuff Creem Puff Estate Agency*, ki je redno izdajala pamflete z naslovi praznih hiš po vsej Angliji. Leto kasneje se je pojavila *Advisory Service for Squatters* (AAS), ki deluje še dandanes. ASS je neprofitni kolektiv, ki ponuja pravno svetovanje in praktične nasvete pri urejanju na novo zasedenih hiš, izdaja pa tudi Priročnik za skvoterje (*Squatters Handbook*), knjižico, ki opisuje celoten proces od zasedbe, urejanja infrastrukture do zakonskih določil na stanovanjskem področju. V ZDA se je leta 1992 v San Franciscu oblikovala avtonomna skupina posameznikov (in se od tu razširila v Boston, Washington in New York) pod imenom *Homes not Jails* (HNJ), ki z uporabo direktne akcije omogočajo brezdomcem pridobitev novega bivališča. Člani HNJ pomagajo bodočemu stanovalcu vdreti v prazno, zapuščeno hišo in z njim včasih preživijo prvih nekaj dni ter ga poučijo o osnovah vzdrževanja. Skvotiranje je ravno tako vplivalo tudi na oblikovanje različnih stanovanjskih kooperativ (co-ops)²¹ oziroma zadrug, neodvisnih legalnih organizacij, ki omogočajo pridobitev stanovanja po zakoniti poti in z nizko najemnino.

Prepletanje načela »naredi-sam« in koncepta nenasilne direktne akcije

Načelo »naredi-sam« (DiY) izhaja iz tradicije pankerske subkulture in se nanaša na ideologijo demistifikacije proizvodnega procesa industrijske množične kulture s tem,

²⁰ To so: novičniki *Counter Information* in *SchNEWS*, časopisi *Do or Die*, *The Law*, *Black Flag*, *Squall* (ki je sčasoma postal *Squall Magazine on Line*), *Reason to Believe*, *Kick it Over Abolishing the Borders from Below*, ki povezuje aktiviste/skvoterje vzhodne Evrope itd. Na internetu obstaja portal *Squat!net* (<http://www.squat.net/>), kjer se nahajajo ažurne novice o skvotiranju iz celega sveta in, kjer se po posameznih državah predstavljajo tudi posamezni skvoti.

²¹ Stanovanjske kooperative so legalne organizacije, ki delujejo kot posrednik med lastniki in iskalci stanovanj. Na podlagi dogovora za krajši čas naseljujejo stanovalce v hiše, ki so namenjene rušenju, veliko kooperativ, ki so se razširile, pa tudi same upravljajo z določenimi stavbami. Posebnost kooperativ je, da so v njihovo delovanje vključeni vsi stanovalci, ki vplivajo na samo delovanje organizacije oziroma imajo pri odločitvah zadnjo besedo (Reason to Believe, 2001).

da promovira lastno produktivnost in iznajdljivost (ustanavljanje majhnih neodvisnih založb, pojav doma narejenih fanzinov in oblačil kot samoproizvodov) (Bašin, 1999: 126). Pojem »nenasilna direktna akcija«, ki se je oblikoval znotraj novih družbenih gibanj, pa pomeni delovati sam in direktno v zvezi s konkretnim problemom brez kakšnega koli dovoljenja politikov, birokratov ali drugih predstavnikov oblasti in brez uporabe nasilja. Izvaja se kot izražanje protesta proti zunanjim dogodkom ali problematiki, vendar pa se z njo hkrati izražajo tudi notranje, lastne vrednote. Kulture upora so prevzele oba koncepta in ju prepletla: DiY pomeni »narediti sam nekaj konkretnega« v sferi kulturnega, socialnega in političnega, ki v povezavi z direktno akcijo presega tradicionalne protestne shode in ponuja raznolikost akcij ter pristopov »izražanja upora«: cestne blokade, okupacije prostorov, sabotaže, organizacije svobodnih *partyev*, aktivističnih kampov itd. oziroma vzpostavlja svobodne začasne avtonomne cone (McKay, 1998: 4).

Skvotiranje je naravni podaljšek prepletanja direktne akcije in principov DiY, usmerjene v boj za spodobno domovanje (McKay, 1998: 7) – je njuno udejanjanje. Akt zasedbe je direkten napad na obstoječo stanovanjsko politiko in hkrati na politiko samo, v občem pomenu, v prvi osebi. Skvotiranje ni več samo zamenjava ključavnice, temveč je stvar organizacije: planiranje zasedbe²², priprava in izvedba, vzpostavitev telefonske alarmne mreže, delitev dela, preučevanje morebitnih reakcij lastnika in predvsem dobro planirana obramba novo zasedenih prostorov pred policijskim poskusom evikcije, kot je postavitev barikad v hiši in na ulici, postavitev drevesnih hiš, povezanih s številnimi mrežami in mostički, gradnja bunkerjev in tunelov, ki

²² Na internetni strani Homes not Jails (HNJ) ponujajo 10 nasvetov za »dobro« organizacijo skvotiranja:

1. Obvezna uporaba video kamer in fotoaparátov, ki dokumentirajo celoten proces zasedbe – s tem se lahko izogne pretiranemu policijskemu nadlegovanju, hkrati pa se lahko posnetki uporabijo kot dokazni material.

2. Dobro organizirana in razvejena telefonska mreža skvoterjev in podpornikov, da se v hitrem času zberejo na mestu dogodka ter medijev, ki s stalnim poročanjem preprečijo policiji, da bi prekoračila svoja pooblastila.

3. Stik s skvoterji iz drugih mest in držav, ki nudijo dodatno podporo in katerih nasveti lahko koristijo pri izboru ustrezne taktike. 4. Prakticiranje nenasilne civilne nepokorščine. 5. Opremljenost s hrano, dekami in drugimi potrebščinami v primeru, da zasedba traja nekaj dni. 6. V svojih izjavah je potrebno povezovati določene ključne teme kot so človekove pravice, stanovanja za vse ljudi, visoke cene najemnin itd. 7. Javn govorniki so predvsem ljudje, ki dejansko potrebujejo prostore in ne »zunanji vodje«. 8. Na samem mestu dogajanja naj ne bo prisotnosti drog in alkohola, ker se s tem hitro pokvari javna podoba. 9. Pridobitev podpore in nasvetov drugih skupin kot so razna društva in nevladne organizacije. 10. Upoštevati je treba tiste, ki ne želijo sodelovati pri sami zasedbi. Najde se jim lahko drugo delo, kot so prevozi, nabava potrebnega materiala, organizacija novinarskih konferenc, iskanje pravne pomoči... (<http://www.geocities.com/CapitolHill/7996/>, 10.5.2003)

povezujejo več hiš, postavitev številnih priklenitvenih točk (betonsko vlite cevi) na strehah, kamor se lahko posamezniki vklenejo in s tem onemogočijo svoj umik s prizorišča, v določenih primerih pa se postavljajo tudi do 200 m visoke železne konstrukcije, ki služijo kot opazovalni stolpi in pribežališča ter dodatno onemogočajo dostop policiji in gradbenikom²³.

Zasedene hiše ponavadi zahtevajo veliko dela, saj so zaradi zanemarjanja s strani lastnika v zelo slabem stanju. Zaradi nesorazmernosti med potrebnimi popravili in pomanjkanjem denarnih sredstev, skvoterji večinoma *sami* popravljajo in vzdržujejo zasedena bivališča. S samopomočjo in delitvijo praktičnih znanj dejansko *ne potrebujejo* uslug vzdrževalnih servisov, ki so v potrošniškem svetu predstavljeni kot nuja. S kombinacijo omejenih materialnih sredstev, DiY ter z domišljijo se hiša *prikroji, oblikuje* glede na potrebe in želje stanovalca in ne, kot je po navadi, da se stanovalec enostavno prilagodi hiši.

Ureditev prostorov temelji predvsem na akumulaciji vsakovrstnih predmetov in pohištva, nabranih na kosovnih odpadkih ali najdenih na cesti, ki se jih ponovno uporabi ali pa se jim nameni čisto nova funkcija od prvotno zamišljene. Skupaj s porisanimi ali različno obarvanimi stenami, transparenti z aktivističnimi gesli in grafiti naredijo vsak skvot edinstven, hkrati pa nakazujejo, da opremljenost ni nikoli dokončana: vedno se lahko nekaj doda ali pa spremeni, odvisno od okusa, materiala in časa.

Ker je skvotiranje poudarjalo neprimernost lokalnega stanovanjskega programa, je postalo grožnja institucijam, ki so se ukvarjale s tem področjem, nadalje je opozorilo na »omejujočo« birokracijo v smislu stanovanjske čakalne liste ter se nenazadnje zoperstavilo lastnikom praznih objektov, ki so skvotiranje doživljali kot krajo ter izostanek najemniškega zaslužka. Skvotiranju so se odločili zoperstaviti z nasilnimi izselitvami s pomočjo policije, z uničevanjem/rušenjem zasedenih objektov (v veliko primerih medtem ko so se zasedniki nahajali v njih) ter z onemogočanjem dostopa do osnovnih stanovanjskih potreb, kot so odklop elektrike in vode. Posledično temu so

²³ Glej primer zasedbe vrste hiš na Claremont Road z namenom preprečitve rušenja celotne soseske zaradi načrtovanja ceste M11, ki bi povezovala vzhodni in zahodni London (Wakefield in Grrrt, 1996: 9–13).

skvoterji opustili prvotno politiko pasivnega upora²⁴ in »zasedniške kode« (nekaterih praznih hiš niso zasedali, predvsem tiste, ki so bile že delno obnovljene, ki so bile že v postopku prodaje...) ter začeli nasilno braniti zasedene objekte, hkrati pa se je povečalo nezaupanje do lokalne politike in oblasti. Zasedniško gibanje je tako postajalo vse bolj okarakterizirano z manjkom zaupanja do ideologij in političnih strank. Iz vsega skupaj je sledilo, da je možnost konzultacije med lokalnimi oblastmi in političnimi strankami ter med skvoterji postala zelo omejena.

S tem pa se je spremenilo tudi javno mnenje. V šestdesetih letih, ob prvih javnih zasedbah, so prebivalci mest podpirali in celo pomagali skvoterjem pri postavitvah barikad in branitvi zasedenih objektov. Kmalu pa se je, s pomočjo medijev in lokalne politike, ki so orisali negativno podobo skvoterja, prelevila v stereotip in kot taka ostala tudi še danes.

Medijem je kmalu, delno zaradi ponujajoče se senzacije, delno pa kot instrument lokalne politike, ki je potrebovala neke vrste zasedniško antipropagando, uspelo ustvariti sliko zasednika, ki je mlad, samski, nezaposlen, len ter devijanten v življenjskem stilu, političnem pogledu, odnosu in obnašanju (narkoman, anarhist, razuzdanec, nasilnež, brezdolnež itd.), je preskakovalec stanovanjske čakalne vrste, ki onemogoča »poštenim« ljudem njihove pravice do stanovanja, je parazit, ki porablja denar davkoplačevalcev, pohlepen in zahrbtnen ter nevarnost vsem, ki hiše ali stanovanja še odplačujejo (Platt, 1980: 58). Takšna podoba skvoterjev je porodila sovraštvo sosedov, ki so začeli iskati vse mogoče načine, da bi jih odgnali. Skvoterji, ki so se naselili v neko ulico, so se znašli na javnem sodišču: očitala se jim je splošna nadležnost – hrup, umazanost, oziroma karkoli se je v ulici zgodilo, se je zvrnilo na zasednike. Vsaka akcija je postala opažena in komentirana. Skvoterji so postali opazovani na način, ki ga »legitimni« stanovalci nikoli ne doživijo, in se znašli na meji med sovražnostjo in sprejetostjo.

²⁴ Razliko med skvoterji sta označevali poimenovanji Müslis (lahka hrana iz žitaric) in Mollis (tisti, ki mečejo molotovke); prvi so nosili dolge lase in pisana oblačila ter zagovarjali nenasilje, drugi pa temna oblačila in *crustie* drede ter priznavali nasilje kot (legitimno) obliko boja (Šimleša, 1999: 59).

6. SKVOTIRANJE V SLOVENIJI

V slovenskem prostoru je pojav skvotiranja dokaj neraziskan. Zapise, ki bi pričali o tem pojavu, lahko zasledimo šele v novejši slovenski zgodovini, ki je vezana na obdobje Slovenije po II. Svetovni vojni, kot ene od bivših republik Jugoslavije, in na obdobje Slovenije po osamosvojitvi leta 1991.

Slovenski interni pravni red je pred letom 1991 implicitno zagotavljal učinkovito uresničevanje pravice do primerne stanovanja, ne da bi to pravico tako imenoval ali se skliceval na mednarodna pravna določila (Mandič, 1999: 35). Vsak posameznik je ob vzpostavitvi delovnega razmerja dobil možnost bivanja v neprofitnih družbenih stanovanjih, ki so bili v lasti občin, podjetij in drugih javnih ustanov, na razpolago so bila socialna stanovanja itd. Kljub temu so se še vedno pojavljale nasilne vselitve, npr. v prazna stanovanja iz občinskih stanovanjskih skladov, nastalih z razlastitvami v času vojne ali v primerih, ko so soinvestitorji v družbeno usmerjeni stanovanjski gradnji (oziroma dejanski lastniki stanovanj) plačali pretežni del cene stanovanja, vendar niso postali formalni lastniki zaradi zapletov pri določanju končne cene ali pridobivanju uporabnega dovoljenja. Poseben pojav skvotiranja, katerega lahko zasledimo še danes, pa so (bile) t. i. »črne gradnje«, ki so nastale kot posledica nezmožnosti pridobitve legitimnega stanovanjskega prostora po legitimni poti ali gradnje objektov z neurejeno formalno dokumentacijo (Klemenčič in Mandič, 1985: 7).

Čeprav so naštetí pojavi skvotiranja večinoma posledica reševanja stanovanjske problematike, so se z oblikovanjem vrste novih družbenih gibanj pojavili posamezni primeri skvotiranja, kjer se je poleg reševanja stanovanjske stiske izpostavila tudi težnja po vzpostavitvi svobodnega in avtonomnega javnega kulturno-socialnega prostora. Pod vplivom študentskega gibanja iz začetka sedemdesetih let je prišlo do zasedbe vile na Erjavčevi 29 v Ljubljani, z osamosvojitvijo Slovenije in oblikovanjem močnega civilno-družbenega gibanja je nastala Metelkova mesto, zadnja leta pa so se na podlagi izkušenj iz skvoterskega gibanja v tujini pojavili številni skvoti v različnih krajih Slovenije. V Kranju so člani AKD Izbruh zasedli zapuščeni bazen, v katerem se odvijajo kulturno-družbene dejavnosti, med tem ko v njem nihče ne stanuje. Podobno funkcijo opravljajo tudi zasedeni prostori v Cerknem, Litiji in Tacnu. Primer

stanovanjsko-javnega prostora, v katerem skvoterji prebivajo in, v katerem se odvijajo številne kulturne, socialne in politične dejavnosti, pa je AC Molotov na Kurilniški 3 v Ljubljani, katerega kolektiv ima za seboj že nekaj zasedb, med njimi zasedbo Cukrarne leta 1999 in pozneje vile Mare²⁵.

V nadaljevanju bom predstavila posamezne primere skvotiranja, v katerih so bili zasedeni prostori uporabljeni tako za bivanje kot za kulturno-družbene dejavnosti. Predstavila jih bom kronološko od zasedbe vile na Erjavčevi ulici leta 1977 naprej, s posebnim poudarkom na primeru AC Molotov, ki je bil lansko poletje medijsko izpostavljen predvsem zaradi političnih aktivnosti stanovalcev in njegovih uporabnikov.

6.1 ZASEDBA VILE NA ERJAVČEVI 28

»Kajti kdo je gospodar, ta, ki je lastnik na papirju, pa pušča, da hiša tri leta propada in gnije, ali ta, ki nima v roki nobenega papirja, zato pa kladivo in klešče in hišo gradi!«
(Proglas skupine, živeče na Erjavčevi 29, 1977, v Tomc, 1989: 210)

»Poudarjamo, da takšni načini reševanja problemov ne morejo delovati vzgojno...«
(Izjava PUK ZSMS glede primera zasedbe vile na Erjavčevi 29, 8. 11. 1977, v Tomc, 1989: 213)

Zasedba vile na Erjavčevi je bil prvi primer javnega skvotiranja, ki se je zgodil na področju Slovenije, takrat še ene od federativnih republik Jugoslavije. Ob naselitvi prazne hiše, ki se je zgodila 28. 10. 1977, so zasedniki izpostavili dva razloga za svoje početje: začasna rešitev stanovanjskega problema, hkrati pa so želeli pokazati in opozoriti na možnost funkcionalne uporabe (začasno) neizkoriščenih prostorov nasploh (Tomc, 1989: 207). Hiša, ki je bila last Ljubljanske banke in je bila namenjena za vzpostavitev otroškega vrtca, je bila namreč že tri leta nenaseljena in brez kakršnih koli znakov opravljanja adaptivnih del.

Zasedba ni imela nobenega političnega ozadja, temveč je bila vzpodbuda in hkrati zahteva po racionalnejšemu in fleksibilnejšemu reševanju stanovanjske problematike nasploh. Želeli so opozoriti na primankljaj sob v študentskih domovih, neučinkovitost socialnih služb, število praznih stanovanj v Ljubljani in morebitnih adaptacij. Opozarjali so tudi na pomembnost doslednega izvajanja zakonodaje o

²⁵ Mesec dni nazaj, med prvomajskimi prazniki, je skupina mladih zasedla bivšo cementarno v Kopru. Zaenkrat so si uredili nekaj sob in prostor za vaje.

podnajemniških stanovanjih, njihovo evidenco, določitev norm za stanarine in ustanovitev komisije za nadzor nad pogoji, v katerih živijo podnajemniki ter zahtevali vzpostavitev družbenega organa, ki bi omogočal naselitev začasno praznih stanovanj (Tomc, 1989: 207–209).

Na začetku je v vili živelo 19 stanovalcev, med njimi večinoma študentje in mlada družina z otrokom. Po nekaj dneh pa se je število prebivalcev povečalo na 30 in skupaj s številnimi obiskovalci so zbrali okoli 350 podpisov podpore te akcije. V hiši so nameravali ostati tako dolgo, dokler njen formalni lastnik (Ljubljanska banka) ne začne izvajati dejanskih gradbenih posegov. Po adaptaciji osnovnih bivalnih prostorov so nameravali urediti lokal, šivalnico, pletilnico, tkalnico, makrobiotično kuhinjo, posredništvo knjig, čajnico, »free market«, mladinski dom, studio za snemanje, atelje, prehodni dom, v katerem bi stanovali ljudje, ki ne morejo dobiti stanovanja, prostor za kreativno dejavnost ob delu in informativni center za vprašanja, ki se nanašajo na stanovanjsko problematiko (Tomc, 1989: 210). Ves čas zasedbe so bili ravno tako tudi kulturno dejavni, saj so dnevno prirejali številne literarne in glasbene večere ter diskusije.

Prebivalci vile so vsakodnevno doživljali številne pritiske iz okolja, tako vodilnih političnih inštitucij kot mladinske organizacije. PUK ZSMS je na seji 8. 11. 1977 ugotovil, da mladi, ki živijo na Erjavčevi, »... širijo neresnice in pol resnice ... Takšna stališča pomenijo širjenje nezaupanja v našo samoupravno družbeno ureditev, ustavni red, še zlasti če jih ... podkrepljujejo s svojo trditvijo, da je to, kar se dogaja na Erjavčevi, dejansko eden prvih poizkusov samoupravnega odločanja ... So ... grob poskus tendencioznega pisanja in izkrivljanja dejstev, ki klevetajo našo samoupravno ureditev in pridobitve socialistične revolucije.« (Izjava PUK ZSMS v Tomc, 1989: 213) Pritiske je izvajala tudi policija, ki je posamezne stanovalce zasliševala in jih zasledovala.

V medijih so se pojavljale popačene predstavitve dogajanj na Erjavčevi: omaloževali so njihove izjave, poudarjali so njihov nekonvencionalen izgled, socialno problematiko posameznikov so okarakterizirali z njihovim načinom obnašanja in jih nasplošno označevali za »kradljivce« neobstoječega vrtca. Radio Študent je bil edini, ki se je od celotne zadeve distanciral in jo spremljal brez komentarjev. Zaradi

medijske blokade in pristranskega odločanja so stanovalci sami napisali nekaj tekstov, vendar podpore javnosti niso pridobili.

Oddelek za gradbene in komunalne zadeve skupščine občine Ljubljana-Center je 9. 11. 1977 je izdal začasno odločbo, ki je zahtevala prisilno izselitev vseh stanovalcev Erjavčeve 29. »Nekega zgodnjega novembrskega dne so v hišo vstopili oboroženi policaji. Stanovalcem so zagrozili z uporabo sile, če se takoj ne izselijo. S tem je bilo zasedbe Erjavčeve konec« (Tomc, 1989: 127).

Zasedba Erjavčeve je trajala premalo časa, da bi lahko njeni prebivalci uresničili zastavljene cilje. Čeprav je njihova zasedba bila nekakšen eksperiment, s katerim so želeli pokazati, kako izkoristiti prazne prostore v bivalne namene in jih spremeniti v prostore družbenega in kulturnega ustvarjanja, so z njo prvič neposredno javno izpostavili določene pomanjkljivosti na področju stanovanjske problematike. Predstavniki takratne oblasti so javno opozarjanje na pomanjkanje določenih dobrin, to je stanovanj, razumeli kot napad na samo družbeno-politično ureditev, zato so s pomočjo medijev dejanje skvotiranja obsodili in diskreditirali ter stanovalce kmalu prisilno izselili. Po zasedbi na Erjavčevi ulici v nadaljnjih desetih letih ni bilo zabeleženega pojava javnega skvotiranja, vse do leta 1993, ko je prišlo do zasedbe prostorov bivše vojašnice na Metelkovi ulici.

6.2 METELKOVA MESTO

*»Projekt Metelkova je družbeni, demilitarizacijski, kulturni, politični in urbanistični projekt. Je projekt za obnovo Ljubljane!«
(Gantar, 1990: 9)*

Ime Metelkova označuje kompleks stavb bivše vojašnice »4. julij«, ki se nahaja med Metelkovo, Maistrovo in Masarykovo ulico v Ljubljani. Razdeljena je na dva dela, severnega, katerega lastnik je Mestna občina Ljubljana, in južnega, ki je v lasti Ministrstva za kulturo. Na južnem delu se nahajajo večinoma prenovljeni prostori, uporabljani za namene institucionalne kulture (muzeji, galerije). Severni del, poimenovan Metelkova mesto, pa je ohranil status alternativnega socialnokulturnega centra. Obsega šest stavb (Lovci, Pešci, Hangar, Hlev, Garaže in Zapor) in Trg brez zgodovinskega spomina, sedma hiša – Šola – pa je leta 1994 zgorela in bila tri leta kasneje zrušena.

Zgodba projekta Metelkova sega v obdobje konca 80. let, ko je prišlo do preporoda slovenske pomladi in paralelnega množičnega mirovniškega gibanja. Že prej obstoječa težnja po celostni konverziji vojaškega aparata v civilne, miroljubne namene, je z osamosvojitvijo Slovenije in prisilno umaknitvijo JLA postala realnost.

Mreža za Metelkovo (MzM) je bila ustanovljena jeseni 1990 in je združevala okoli 200 skupin s področja izraznih umetnosti in družbeno-političnih skupin. Z željo po zapolnitvi bivše kasarne s socialno in kulturno vsebino se je posvetila pogajanju z ustreznimi institucijami in konec leta 1991 vložila uradno vlogo za pridobitev vojašnice ob Metelkovi ulici. Ko sta leta 1992 Mesto Ljubljana in RS odobrila uporabo dela kasarne vtovrstne namene, so člani Mreže začeli postavljati temelje za informacijsko in dokumentacijsko službo, definirali so programske, koprodukcijske in promocijske cilje, urejevali razdelitev prostorov in čakali na konec papirne procedure. Ker konec julija 1993 postopek še vedno ni bil končan so se odločili, da objektov ne nameravajo pustiti še eni uničevalni zimi ter začeli razmišljati o drugi opciji za pridobitev prostorov – o zasedbi. Toda Izvršni svet skupščine Mesta Ljubljane (ISSML) jih je v njihovih načrtih prehitel in 9. septembra naročil rušenje nekaterih objektov v severnem delu kompleksa. Rušenju je naslednji dan sledila množična zasedba objektov kasarne, kjer so se članom Mreže pridružili mnogi simpatizerji (glej slike 5 in 6). Mediji so zasedbi namenili izjemno pozornost, Radio Študent je o dogajanju poročal 24 ur na dan, prenašali so tiskovne konference, okrogle mize itd. Po enem tednu je ISSML sprejel sklep o odklopu elektrike, kmalu nato pa tudi vode.

Slika 5: Zasedba Metelkove

Vir: Fidler, Frenk, 1993.

Slika 6: Bivši načelnik policije Pavle Čelik si ogleduje ruševine na Metelkovi

Vir: Stojko, Tone, 1993.

Od zasedbe pa do konca leta 1993 se je na Metelkovi zvrstilo več kot dvesto kulturnih prireditev, od koncertov in likovnih razstav do gledaliških predstav in nastopov številnih znanih oseb. Oblikovali so se mnogi javni prostori kot Channel Zero, Maričina čajnica, Ženski center itd., metelkovci so obnavljali tudi druge dele hiš in se trudili, da bi njihovo naseljevanje potekalo v skladu z predhodno načrtovano razdelitvijo. Kljub temu pa so mnogi do konca 1993 Metelkovo zapustili bodisi zaradi slabih življenjskih pogojev (brez elektrike, brez vode), bodisi zaradi razširjenega vandalizma, kraj in vlomov.

Leta 1994 so ustanovili novo organizacijo, zavod Retina, ki naj bi se spoprijela s prostorsko problematiko, prevzela informacijsko dokumentacijske dejavnosti, oblikovala program Metelkove, prevzela politiko zaposlovanja in ustanavljanja kooperativ. Isto leto so začeli oblikovati Razvojni načrt, s katerim naj bi uskladili zamisli o prihodnosti Metelkove. Razvojni načrt je za nekaj časa zopet povezal vse člane med seboj, še posebej, ker je bilo obdobje v letih 1995 do 1996 zaradi vandalizma najbolj kritično. »Vsi poskusi izvedbe pozitivnih programov na lokaciji so bili zaradi neprestanega nasilja temeljito oteženi. Na Metelkovi se je naselilo vse več ljudi, ki s prvotnim namenom Mreže za Metelkovo niso imeli kaj dosti skupnega, na drugi strani pa so umetniki z Metelkove odhajali. Tako umetniki kot zavod Retina so se morali poleg rednega dela soočati še s perečimi problemi socialnih stisk (droga, ulično nasilje, brezdomci, alkohol)« (Hren, 1999: 84). Kmalu pa je prišlo do razkola tudi med Retino in ostalimi uporabniki severnega dela, saj se je zavod ukvarjal s strateškimi in kompleksnimi nalogami, pri tem pa zanemarjal stike s posameznimi

prebivalci Metelkove, ravno tako pa se prebivalci niso udeleževali sestankov, kjer bi dobili vse potrebne informacije ali pa se aktivno vključevali v delovanje zavoda. Del uporabnikov, ki je imel konfliktno razmerje z zavodom, je prevzel revitalizacijo Mreže za Metelkovo in leta 1997 je nastalo Kulturno umetniško društvo Mreža.

Leta 1995 je Mestna občina Ljubljana (MOL) obnovila stavbo Lovci, kamor so se ponovno vselila društva, ki so v njej delovala že prej ilegalno, del prostorov (4 ateljeji na podstrešju) pa je namenila Društvu slovenskih likovnih umetnikov. Leta 1996 je bil zaključen arhitekturno-urbanistični natečaj, ki je dolgoročno predvideval rušenje vseh stavb v sklopu severnega dela Metelkove, posledica tega pa je bilo prepričanje, da obstoječih stavb ni vredno sanirati. Hkrati se je približeval festival Evropskega meseca kulture, kjer je Metelkova želela biti eden od ključnih akterjev. Ob pritiskih, da naj bi se Metelkovo do festivala le uredilo, je MOL odgovorila z najavo rušenja sredi aprila 1997. Na Metelkovi so takoj postavili barikade in sprožili močno medijsko akcijo, s tem pa dosegli, da je MOL načrte spremenila in začela iskati skupen dogovor. Metelkovci so dopustili rušenje (takrat že) požgane Šole, MOL pa je obljubila sanacijo Pešcev (Hren, 1999: 88–89). »To ni pomenilo samo obnove ene hiše temveč precej več. Večino Pešcev so ta čas že zasedali t. i. skvoterji, nered je bil popoln, v stavbi se je na veliko trgovalo z mamili, lokacija pa je za voljo tega postajala za ustvarjalce vse bolj nevarna. Odločitev za sanacijo stavbe Pešci je ob enem pomenila tudi izselitev vseh nelegitimnih stanovalcev« (Hren, 1999: 89).

Leto 1997 je pomenilo prelomnico, »ko se je nakopičena destruktivna dejavnost umirila in se je potencial Metelkove začel obračati v smeri prevladovanja ustvarjalnosti« (Hren, 1999: 89). Uporabniki stavb Lovci in Pešci so z MOL podpisali petletno najemniško pogodbo, katero so leta 2002 podaljšali še za dve leti, druga polovica severnega dela Metelkove pa še danes nima nikakršnih formalnih določil in je v tem smislu še vedno skvot. V zadnjih letih je Metelkova postala alternativni socialnokulturni center, katerega uporabniki so individualni umetniki in društva, zavodi in fundacije. Poleg ateljejev obsega koncertne dvorane, klube in pisarne društev, anarhistično čitalnico, delavnice, snemalni studio ter pravkar zgrajeni mladinski hotel, stanovalcev pa je samo še nekaj, večinoma tistih, ki so se naselili že leta 1993 (glej slike 7 in 8).

Slika 7: Stavba Hlev, galerija Alkatraz

Vir: Babič, Jasna (2003)

Slika 8: Stavba Mali hangar, črna kuhinja

Vir: Babič, Jasna (2003)

Štiri leta nazaj se je na Metelkovi začela zbirati skupina mladih, ki so iskali prostor, kjer bi lahko svobodno kulturno-politično delovali. Ob ugotovitvi, da so prostori na Metelkovi večinoma že izkoriščeni, so začeli iskati primeren objekt v različnih delih Ljubljane in leta 1999 zasedli Cukrarno na Poljanskem nasipu, nato vilo Maro leta 2001 ter istega leta pozimi prazen objekt na Kurilniški 3, ki so ga poimenovali AC Molotov in v katerem stanujejo še danes.

7. PRIMER AVTONOMNE CENE MOLOTOV

»Mi nismo otroci s težavami, problemi, ampak sledimo svojim sanjam, svoji viziji.«

(Intervju s stanovalci AC Molotov, Ljubljana, 9. 7. 2002)

Kolektiv AC Molotov sestavljajo mladi pripadniki pankerske subkulture oziroma anarho pank scene, ki kombinirajo subkulturne elemente panka s političnim prepričanjem, natančneje z idejo anarhizma. Jedro kolektiva se je oblikovalo pred štirimi leti, ko so se začeli družiti posamezniki, ki so želeli oblikovati prostor kot stičišče življenja v skupnosti, temelječega na principu soodločanja in solidarnosti ter kulturno-socialnega ustvarjanja.

Na podlagi informacij o delovanju skvotov v tujini, izkušenj, ki so jih dobili s potovanji in obiskovanji posameznih skvotov ter osebnega zoperstavljanja lastniško-kapitalskim odnosom, so se odločili, da prostore ne bodo skušali pridobiti po formalni poti, temveč si jih bodo izborili sami z zasedbo praznega, neizkoriščenega prostora. Po nekaj uspehih in neuspehih poskusov skvotiranja so se v zadnjem letu vselili v objekt na Kurilniški 3, katerega prostorskost je prvič omogočala izvajanje različnih dejavnosti. Z vzpostavitvijo (slovenskega) anarhističnega Črnega bloka (angl.: *black bloc*) in vse večjim javnim političnim izpostavljanjem so vzbudili pozornost tako javnosti kot slovenskih političnih vrst. Ob lanskoletnem vzniku javnih polemik glede vstopa Slovenije v mednarodno vojaško zvezo NATO in oblikovanju skupine posameznikov pod geslom Rec Ne NATO!, so se skvoterji AC Molotova aktivno vključili v protinatovsko kampanjo. Po nekaj odmevnejših akcijah in protestih so se na skvot začeli vršiti pritiski s strani policije, ki so se stopnjevali vse do množične racije 7. 7. 2002, in s strani lastnikov zasedenega objekta Slovenskih železnic, ki so štiri dni po raciji naročile prisilno izselitev skvoterjev.

7.1 PREDZGODBA: ZASEDBA CUKRARNE IN VILE MARE

*»Cukrarna je bila velika izkušnja, preporod ljubljanske pank scene po Metelkovi«
(intervju s stanovalci AC Molotov, Ljubljana, 9. 7. 2002)*

Zasedba Cukrarne na Poljanskem nasipu 40 se je zgodila februarja 1999, spontano, brez vnaprejšnjih priprav. Čeprav je bila ideja o skvotu že nekaj časa prisotna, je bila Cukrarna plod nenadne zamisli o realizaciji ideje in v tistem trenutku najugodnejši prostor od ponujenih možnosti.

Že naslednji dan so začeli s čiščenjem in popravili ter najprej uredili eno sobo, kasneje pa je vse skupaj postal urejen stanovanjski prostor, v katerem je bilo osem namensko razdeljenih sob: skupni dnevni prostor, kjer so se odvijali sestanki in družbenopolitične aktivnosti kolektiva, nekaj spalnic, soba ženske skvoterske sekcije in prostor za vaje hišnega pank benda PHP. Na začetku se jih je zbralo sedem, kasneje so začeli prihajati mnogi drugi, število tistih, ki so dejansko urejali prostore in se tam zbirali, pa se je ustalilo nekje med deset in petnajst. Redni stanovalci so bili samo trije. Celotno življenje v tretjem nadstropju Cukrarne je potekalo brez vode, za elektriko pa so poskrbeli z agregatom.

Cukrarno so si skvoterji delili s 15 do 20 klošarji, ki so živeli v spodnjih nadstropjih in na drugi strani hiše. Z njimi niso imeli večjih problemov, razen na začetku, ko jim je izginjalo orodje, vendar so krivdo pripisali tistim klatežem, ki niso bili stalni stanovalci, temveč so prihajali občasno. Eden izmed njih jim je tudi veliko pomagal pri urejanju prostorov in jih marsičesa naučil, saj sami niso imeli veliko izkušenj s praktičnimi opravili. Sčasoma se jim je v njihovih prostorih nekaj brezdomcev tudi pridružilo, zraven pa so prišli tudi narkomani, ki so v prostorih Cukrarne našli idealno skrivališče. V tako mešani skupini je bilo težko delovati kot skupnost, saj je bila ideja anarhopanka narkomanom in klošarjem tuja, hkrati pa niso razumeli pojmovanja skvota kot življenskega prostora in prostora, kjer se ustvarja²⁶.

²⁶ Skvot se mnogokrat zamenjuje z začasnimi bivališčem brezdomca – klošarja. Mnogi brezdomci zaradi določenih razlogov ne želijo živeti v zavetiščih in se raje odločijo za *skippering* (v slovenskem prevodu malce ponesrečeno zastareli izraz »vihravec«), izraz, ki označuje spanje na klopcah, železniških postajah, pod cestnimi podvozi ali za nekaj dni v praznih, zapuščenih hišah. Po zakonu se skvotiranje in *skippering* ne razlikujeta, saj gre v obeh primerih za vdor na tujo posest. Vendar pa se

Zaradi velikosti Cukrarne so imeli težave z obvladovanjem prostora in posledično temu tudi težave s sosedi. Ker so bili med vsemi stanovalci/uporabniki najbolj izstopajoča skupina, so jim ti očitali vsako stvar, ki se je zgodila v soseski. Zaradi pritožb glede hrupa ali vandalizma so jih pogosto obiskovali policisti, včasih tudi neformalno: »...so nas zbudili in nas 12 do 15 odpeljali na postajo, kjer smo bili 8 ur. Tam so vsakemu posebej zagrozili, da zvečer pridejo in da je boljše, da nas ni več tu [v Cukrarni op. p.] in da bodo spustili pse na nas ... Naslednji [tretji op. p.] večer pa so prišli trije policaji, ki so nam stalno delali probleme, brez prijave, na 'svojo roko'...« (Zadnikar, 8. 10. 1999). »Prišli so gor, razbili prvo preklado do vrat. Odprli smo jim, da se pogovorimo o tem, kaj hočejo oni in kaj hočemo mi, pa da bo potem mir. So imeli že rokavice, pa takoj tja v postroj, vsi na noge ... Potem sem pa vprašal, kaj hočejo od nas, da mi nobenemu nič nočemo, da smo si tukaj gor uredili, da hočemo mir in živeti svoje življenje... 'A ti boš pa pameten? Pojdi ti z mano', potem pa takoj s pendrekom po meni mahat ... brez očitvidcev, čeprav je bilo očitno, pa slišalo se je tako, da je bila groza... « (Zadnikar, 8. 10. 1999). Naslednji dan so na policijski postaji na Trdinovi izvedeli, da v Cukrarni ni bilo napovedane intervencije, ko pa so želeli stopiti v stik z komandirjem, je bil ta nedostopen. Kasneje, ko so se za iste podatke zanimali na Radiu Študent, jim jih tiskovni predstavnik Policijske uprave Ljubljana (PULJ) ni mogel posredovati.

V tem obdobju se je po ljubljanskih ulicah zopet razširilo sovraštvo med pankerji in nazi skinheadi. Skoraj vsakodnevno je prišlo do fizičnega obračunavanja, enkrat celo javno, 25. februarja 2000, na Prešernovem trgu, na koncertu proti Jörgu Haiderju, ki je bil takrat izvoljen v novo avstrijsko vlado. V tem času so skvoterji organizirali kolektiv Antifašistična akcija (AFA), ki je organiziral (kasneje vsakoletni) Antifa festival v Gali hali na Metelkovi, katerega je prekinil prihod 40 skinheadov. Po pregovarjanjih pri vratih dvorane so se skini umirili in se po nekaj urah razšli. Ravno tako so se skinheadi ob praznovanju obletnice rojstva Adolfa Hitlerja po maršu skozi mesto napotili do Cukrarne, vendar do pretepa ni prišlo, ker so se vmes postavile policijske marice. Danes skvoterji priznavajo, da je bilo vse skupaj neke vrste ulična

having a skipper le razlikuje od *having a squat* in sicer zaradi različnega odnosa do praznih objektov: *skippers* verjamejo, da nimajo nikakršne pravice do praznega prostora in da bodo vrženi ven ali pregnani od oblasti, če bodo odkriti (Brown, 1980: 199), zato prostorov ne urejajo in se ponavadi skrivajo ter skušajo biti čimbolj neopazni za policijo in sosedo, ki bi jih lahko prijavili. Ta strategija pa je ravno nasprotna menjavi ključavnice in pripravljenosti obranitve svojih pravic, kot je v navadi pri skvotiranju.

igra, kjer so enkrat izzivali eni, drugič drugi in ni ni bilo zmag, temveč samo žrtve na obeh straneh (Intervju s stanovalci AC Molotov, Ljubljana, 9. 7. 2002).

Življenje v Cukrarni, prepleteno s klošarji, drogo, nasiljem policije in pretepi s skini, so zajeli vse bolj razdirajoči notranji konflikti, tako da so po letu in pol, poleti 2000, zasedene prostore zapustili. Čez poletje so se spet zadrževali na Metelkovi, septembra pa so za kratek čas, tokrat organizirano, zasedli hišo na Bohoričevi. Zaradi grožnje, da bo prišel lastnik z varnostniki, so prostore po dveh tednih zapustili.

Že v času Cukrarne so si skvoterji ogledovali hišo na Smoletovi 4, vilo Maro, vendar se jim je takrat zdela premajhna. Ko pa se je v vilo naselil eden od njihovih prijateljev, so tudi sami začeli zahajati tja. Z njihovim prihodom se je hišo začelo urejati: priklopili so elektriko in začeli temeljito čistiti prostore. »Tam je bilo res vse umazano. Ko je bil kosovni odvoz, smo odnesli vse smeti iz hiše na dvorišče. Celo dopoldne je bila ulica zablokirana, ker so nalagali samo smeti iz vile Mare« (Intervju s stanovalci AC Molotov, Ljubljana, 9. 7. 2002). Poleti so imeli veliko delovnih akcij, hišo so preuredili tako, da je imela ločen stanovanjski del in del za goste ter uredili še eno kuhinjo. Že pozimi so ustanovili neformalno društvo R.A.F.A.L., ki se je ukvarjalo predvsem s koncertno dejavnostjo in septembra prvič sodelovali pri organizaciji tradicionalnega festivala OrtoPunk na Metelkovi. Meseca decembra pa so pričeli s projektom *Hrana, ne bombe*, kjer so vsak ponedeljek na Kongresnem trgu delili brezdomcem in drugim lačnim brezplačen vegetarijanski topli obrok.

Slika 9: Vhod v vilo Maro

Vir: Babič, Jasna (2003)

Lastništvo vile Mare se je velikokrat zamenjalo. Ko so se vselili, so stopili v kontakt s takratnim lastnikom, ki jim je bivanje v hiši dovolil, vendar pa so se ob vsaki menjavi lastnika pojavile grožnje o izselitvi. Aprila so jim odklopili elektriko in po ponovni grožnji z evikcijo se je večina stanovalcev preselila v tistem času že zasedeni AC Molotov. Od petnajstih prebivalcev jih je v hiši ostalo samo še pet, še ti pa so se preselili v zadnjem tednu avgusta 2002, ko so jih osebno obvestili, da se bo hiša v zelo kratkem času rušila. Že dva dni zatem so se tja vselili klošarji in narkomani, ki tam živijo še danes (glej sliko 9).

7.2 AC MOLOTOV

»...kar se uporablja v medijih, in kar policija uporablja, da je to zapuščen objekt. Ne more biti to zapuščen objekt, to je zaseden objekt, ki je že šest mesecev aktiven, v katerega se je šest mesecev vlagalo sredstva in energijo. Je zaseden prostor, ki ga mi upravljamo in imamo zato določene pravice.«

»Tudi v vili Mari so vedno hodili z razlogom, da iščejo drogo, a nikoli niso našli več kot gram ali dva. Včasih je potem sploh niso vzeli...Šlo je samo zato, da njim ni bilo všeč, da smo mi tu. Gre za način zastraševanja, tudi v Mari in v Cukrarni je bilo tako, gre za pritisk, da bi se sami izselili od tam. Če se nikoli ne upremo, potem ni bistvenega učinka...«
(Intervju s stanovalci AC Molotov, Ljubljana, 9.7.2002)

Vila Mara je sčasoma postajala premajhna za vse ljudi, ki so živeli v njej ali so se v njej dnevno zadrževali kakor tudi za aktivnosti, ki so se v njej odvijale, tako da je težnja po drugem, bolj primernem prostoru postajala vse večja. Problemi so se pojavljali tudi pri organizaciji koncertov, saj se je število slovenskih in tujih glasbenih skupin, ki so želele igrati v Ljubljani, večalo, vendar so jih, zaradi stalnega programskega prilagajanja in organizacijskih stroškov v »najeti« Gali hali na Metelkovi ter težav pri nastanitvi bendov, morali velikokrat tudi odpovedati. Ko so decembra 2001 odkrili stavbo na Kurilniški 3 (glej sliko 10), so v njej videli predvsem rešitev koncertne problematike, saj je hiša vsebovala dva večja prostora, primerna za koncertno dvorano in prostor za bar.

Zasedbo se je »uradno« potrdilo 31. 12. 2001, ko je kolektiv iz vile Mare organiziral celonočni novoletni koncert. Kmalu so ugotovili, da je v hiši ogromno prostora, kljub temu, da so drugo polovico hiše zavzemali muzejski eksponati Slovenskih železnic, in da je glede na arhitekturno razporeditev prostorov mogoče urediti stanovanjski skvot, zato so počasi začeli pospravljati in urejati ostale prostore in se v njih naseljevali. Poleg tega je bila hiša na dobri lokaciji, saj se je nahajala v bližini centra mesta, hkrati pa je bila zaradi neposredne bližine železniških tirov odmaknjena od stanovanjskih hiš in s tem nemoteča za sosede. V nekaj mesecih se je v njej nastanilo 15 oseb, med ostalimi tudi nekaj posameznikov iz vile Mare. Poleg dvorane z barskim prostorom so uredili še računalniško sobo, ki je delovala tudi kot info točka in knjižnica, prostor za vaje bendov (Aktivna propaganda, Anus in kasneje, po poiskusu evikcije, Glave), dnevno sobo, kuhinjo in toaletne prostore (glej slike 11, 12, 13, 14). Kasneje je ena od sob postala delavnica za surfe, v eni pa se je nastanilo Društvo za razvoj mladinske kulture.

Slika 10: Vhod v AC Molotov

Vir: Zonta, Matej (2002)

Slika 11: Info-točka pred poskusom evikcije

Vir: Babič, Jasna (2002)

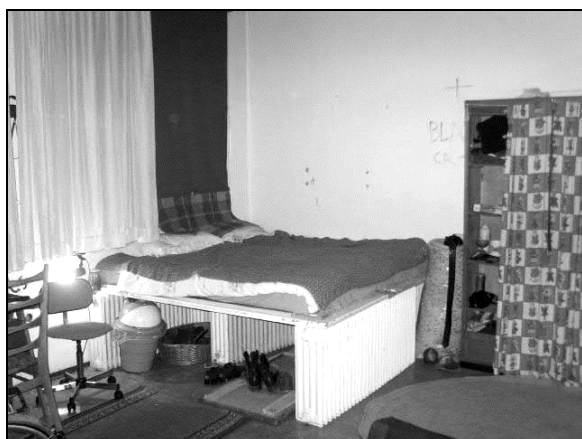
Ime hiše na začetku ni bilo točno definirano, ko pa je nekdo, verjetno zaradi simpatij do direktne akcije, takratne popularnosti Črnega bloka in njihovega značilnega orožja in simbola, molotovke, na zadnji vhod hiše napisal grafit AC Molotov, se je začel ta naziv uporabljati na koncertnih letakih. Vendar pa se to ime v vsakdanjih pogovorih ni uporabljalo, temveč se je govorilo, da se gre v »bajto« ali »na tire«. Ime Molotov se je ustalilo šele po poskusu evikcije, delno zaradi skvoterjev in njihovih podpornikov, ki so ves čas naglaševali pomen in pomembnost avtonomnih con in v tem kontekstu uporabljali ime Avtonomna cona Molotov, delno pa zaradi medijev, ki so začeli mrzlično iskati pomen imena, ne da bi se pozanimali pri stanovalcih samih. Ime se je tako povezovalo z ruskim politikom Molotovom in s »fantomsko« molotovko, ki naj bi bila odvržena na italijansko ambasado kmalu po protestih ob srečanju G8 v Genovi, konstruiralo pa se je tudi ime »molotovci«, ki je označevalo tako skvoterje AC Molotov kot njihove podpornike.

Slika 12: Kuhinja

Vir: Babič, Jasna (2002)

Slika 13: Soba 1

Vir: Černe, Suzana (2002)

Slika 14: Soba 2

Vir: Černe, Suzana (2002)

Na Kurilniško 3 so občasno prihajali delavci Železniškega muzeja, ki jih prisotnost skvoterjev ni motila. Upravnik muzeja jim je dal ključ glavnih vrat, da so prostore lahko zaklepali, po incidentu z delavci iz Livarne, ki so skvoterjem ukradli kanistre za vodo, pa jim je tudi pokazal, kako vodo priklopiti. Ker je elektrika ob zasedbi hiše že delovala, so se z upravnikom zmenili, da dokler ne prekoračijo običajnega mesečnega zneska, njene porabe ne plačujejo. Sodelovanje in prijateljski odnos se je najbolj pokazal tistega dne, ko so skvoterji vdrli v eno od zaklenjenih sob in sprožili alarm, kmalu za tem pa je prišel upravnik v prisotnosti policista. Po krajšem pogovoru in narejenem zapisniku so upravniku pomagali prenesti eksponate, ki so se nahajali v

sobi, v muzej. Tudi kasneje, ko so delavci potrebovali prostor, so skvoterji izpraznili hodnik, na njihovo željo pa so ravno tako večkrat počistili dvorišče.

Slika 15: Koncert v AC Molotov

Vir: Zonta, Matej (2002)

Zaradi urejenih osnovnih pogojev – vode in elektrike – je bilo skvoterejm omogočeno izvajanje mnogih aktivnosti. Poleg koncertov (glej sliko 15), ki so se odvijali dvakrat mesečno in organizacija tradicionalnega Antifa festivala in Ortopanka na Metelkovi, se je okrepilo tudi delovanje kolektiva *Hrana, ne bombe*. Z donacijo dveh računalnikov iz Kiberpipe se je odprla možnost za izdelavo fanzina in drugih brošur, sam prostor pa je poleg sestankov za organizacijo manjših akcij in večjih demonstracij omogočil tudi izvedbo praktičnih priprav kot so izdelave transparentov in skladiščenje potrebnega materiala. Molotovci so bili politično aktivni že pred časom AC Molotov (ACM). V času Cukrarne so organizirali in izvedli javni protest ob obisku predsednika ZDA, Bill Clintona, v Sloveniji. V času vile Mare so se udeležili protesta pred češko ambasado v podporo aretiranim aktivistom med demonstracijami ob srečanju predstavnikov Svetovne banke in Mednarodnega monetarnega sklada v Pragi, sodelovali so na *Manifestaciji proti nestrpnosti in za solidarnost s prebežniki* in na protestu ob srečanju Bush – Putin. Kasneje, ob prihodu v AC Molotov (ACM), pa so organizirali protest pred špansko ambasado v podporo kolegici, ki je bila aretirana med demonstracijami v Barceloni, se udeležili protivojne ulične zabave *Qatarza*, kjer so prvič nastopili kot anarhistični blok in sami maja 2002 organizirali enotedenske množične proteste *Maydays 2002*, ki so vključevali protest ob slavnostni proslavi ob Dnevu boja proti okupatorju v Cankarjevem domu, akcijo *Hrana, ne bombe* in Kritično maso (blokada glavnih prometnih ulic s kolesi), dvodnevni Antifa festival in množični protest za 1. maj (glej

sliko 16). Poleg tega so se povezali tudi s skvoterji v tujini in redno pošiljali prispevke iz slovenskega aktivističnega dogajanja v *Abolishing the Borders from Below*.

Slika 16: Maydays 2002

Vir: Zonta, Matej (2002)

V prvih dneh zasedbe so se vrstili vsakodnevni obiski policije, ko pa se je število stanovalcev povečalo, so le-ti svoje obiske omejili in brez utemeljenega razloga, kot je npr. pritožba zaradi hrupa med koncertom, niso več stopali v objekt. Ob množičnih protestih se je število policijskih obhodov okoli hiše ponavadi povečalo, nekatere posameznike so legitimirali in jih spraševali o dogodkih, včasih pa so skvoterji opazili tudi kriminaliste v civilu, kako nadzorujejo celotno dogajanje okoli hiše.

V mesecu juniju so v prostorih ACM začele potekati priprave na akcijo »Kilometer proč od Nata, dva miliona za svobodo«, kjer je bilo izdelanih 134 transparentov, ki so v noči iz 23. na 24. junij bili obešeni na nadvoze avtocest po vsej Sloveniji²⁷. Ker so že v prispevku za Preverjeno!, ki je predstavil način življenja skvoterjev na Kurilniški, pokazali plakate s protinatovsko vsebino (Dretnik, 12. 6. 2002), ki so se pred tem pojavljali po različnih mestih Slovenije in je v Mladini izšel članek z naslovom »Protinatovski pank« novinarja Jureta Trampuša (Trampuš, 2002: 28–29), ki je ljubljanske skvoterje umestil v samo središče protinatovskega gibanja, je bila iskana neznana skupina »protinatovcev« končno definirana, sama protinatovska kampanja pa je dobila svoj prostor – AC Molotov.

Kmalu za tem so se izjave upravnika Železniškega muzeja, da jih prisotnost skvoterjev ne moti, da bodo kmalu muzej preselili in bo hiša v celoti prazna še nekaj let zaradi

²⁷ Pobudnik je bila skupina posameznikov pod geslom Reci NE NATO.

dolgotrajnih postopkov za izvedbo rušenja, spremenile v kompletno odstranitev železniških artefaktov iz naseljenega dela hiše, stiki z delavci muzeja in SŽ pa so bili prekinjeni. Ob govoricah, da se bo hišo v bližnji prihodnosti rušilo, sta dve pripadnici skvota odšli na razgovor na SŽ in pisali številne prošnje, kasneje pa jih je osebno obiskal predstavnik SŽ za stike z javnostjo, Aleksander Salkič, kjer so mu razkazali urejene prostore. V odgovor so dobili obisk iz Zdravstvenega inšpektorata RS, Območne enote Ljubljana, ki je podal izkaz, da je »...objekt higiensko-zdravstveno in sanitarno-tehnično oporečen in predstavlja ugodno žarišče za razvoj in širjenje mrčesa, insektov in glodalcev ter glede okoliščin potencialna epidemološka nevarnost za razvoj in širjenje povzročiteljev nalezljivih bolezni« (ZIRS, 13. 6. 2002) in obvestilo SŽ, da se, zaradi ugotovitve inšpektorata ter, ker je »zemljišče, na katerem se nahaja omenjeni objekt ... v procesu prodaje, zato [ga] je treba ... ustrezno urediti prodajnim pogojem« (dopis Slovenskih železnic, 26. 6. 2002), morajo najkasneje do 5. 7. 2002 prostore zapustiti. Uradnega obvestila skvoterji niso nikoli dobili, saj je bilo naslovljeno na Društvo za razvoj mladinske kulture, ki ga je prejela na svoj uraden naslov na Beethovnovi ulici, zato prostorov do določenega datuma tudi niso zapustili.

Tudi obiski policistov so postali pogostejši. 24. junija zjutraj so kriminalisti brez naloga opravili hišno preiskavo v vili Mari, isti večer pa so prišli brez pojasnil in naloga tudi na koncert v ACM. Ravno tako so 3. julija trije policisti s postaje Bežigrad brez obrazložitve pričeli legitimirati osebe v ACM, ravno v času, ko se je na vrtu odvijal sestanek skvoterjev in skupin posameznikov, ki v prostoru delujejo, na katerem so razpravljali o prihodnjih ukrepih glede ohranitve skvota. O samem dogodku so bili takoj obveščeni nekateri mediji, zato je policija prostore ACM nemudoma zapustila.

V nedeljo, 7. 7. 2002, je ob 23.30 zvečer v ACM prišlo do policijske racije z okoli 30 policisti iz različnih policijskih postaj s psi. Vse prisotne v hiši (med 15 do 20) so z zmerjanjem, zastraševanjem, vpitjem in s psi postrojili na hodniku ob steno in pričeli s preiskavo, brez obrazložitve, ravno tako pa niso želeli povedati, iz katere policijske postaje prihajajo. Prepovedali so jim uporabo mobilnih telefonov, roke so morali položiti na steno in z razširjenimi nogami negibno in molče prenašati policijsko vpitje. Pod pretvezo, da gre po osebne dokumente, je ena od stanovalk uspela odditi v svojo sobo in po telefonu obvestiti zunanje podpornike o dogajanju v skvotu. Po desetih minutah se je v okolici ACM zbrala množica ljudi in novinarjev. V trenutku,

ko so v objektu začeli snemati s kamero, so policisti prenehali s postopkom in se premaknili na dvorišče, po dveh urah pa so s postopkom zaključili. Medijem vstop v hišo ni bil dovoljen, policisti pa niso dajali nobenih informacij.

Policisti so s seboj so pripeljali civilno osebo, ki si je med potekom racije zakrivala obraz, vendar so jo kasneje skvoterji zasledili na bližnji bencinski postaji. Bil je brezdomec, ki je že bil v skvotu in pred kamero je priznal, da so ga policisti po preverjanju osebnih dokumentov uklenili in prisilili, da je odšel z njimi, ker dobro pozna prostor (Stojanović, 8. 7. 2002), prijatelja pa zaprli v policijski kombi, medtem ko so na PULJ na konferenci za medije izjavili, da so dobili anonimni klic, da v bližini ACM dve osebi prodajata drogo in, da sta po legitimaciji priznali, da sta nedovoljeno substanco dobila v omenjeni hiši (Stojanović, 8. 7. 2002; Aščić, 8. 7. 2002).

Med racijo so policisti zasegli tri sadike neke rastline in več lončkov s posajenimi sadikami, za katere so sumili, da gre za prepovedano drogo in podali sum zoper neznanca (Stojanović, 8. 7. 2002; Aščić, 8. 7. 2002). Tistega večera nihče od očitvidcev ni videl zaplembe kakršnekoli snovi in vse do danes niti ena oseba, ki je bila deležna racije, ni bila ovadena zaradi posedovanja katerekoli vrste drog (<http://www.acmolotov.org/nedamo1.php?nedamo&id=4>, 15. 5. 2003). Tudi zoper oba brezdomca, ki sta bila tisto noč aretirana na bencinski črpalki, ni bila podana nobena ovadba. Obe strani, skvoterji in policisti, sta naslednji dan sklicali tiskovno konferenco, kjer sta podali vsaka svojo različico poteka dogodkov, skvoterji pa so poslali tudi pisno zahtevo za obrazložitev policijskih postopkov²⁸. Kljub pritožbi so že naslednji večer policisti zopet prišli v ACM in prekinili koncert.

7.3. POSKUS EVIKCIJE: KONSTRUKCIJA DOGODKOV

»Lani molotovka, letos Molotov?!«

»Svobode ne boste kriminalizirali!«

(Pisna pritožba molotovcev zoper izvedbo policijske racije v AC Molotov, <http://www.acmolotov.org/nedamo1.php?nedamo&id=6>, 15. 5. 2003)

²⁸ Zahteva je bila naslovljena na Generalnega direktorja slovenske policije - Marka Pogorevca, na Generalno policijsko upravo in policijsko upravo Ljubljana, Urad za usmerjanje in nadzor policije, v vednost pa še Uradu varuha človekovih pravic, vsem predsednikom in predstavnikom parlamentarnih strank, medijem, strokovni javnosti, nevladnim organizacijam idr. Zahtevo je podpisalo 89 posameznikov in posameznic ter 41 društev, formalnih in neformalnih organizacij (<http://www.acmolotov.org/nedamo1.php?nedamo&id=6>, 15. 5. 2003)

V četrtek, 11. 7. 2002, ob 5. 30 zjutraj so v ACM vstopili varnostniki varnostne službe G7, ki so z obvestilom, da varujejo lastnino in objekt SŽ (Stojanović, 11. 7. 2002), začeli vdirati v sobe še spečih skvoterjev in jim ukazali, da morajo prostore zapustiti in, da se v njih ne smejo več vračati ter takoj omejili gibanje znotraj objekta. Skvoterji so se odločili, da prostorov ne bodo zapustili, nekateri so se začeli tudi privezovati na rešetke od oken. Prvim podpornikom in podpornicam, ki so se pojavili že čez 15 minut po telefonskem klicu skvoterjev, je še uspelo vstopiti v hišo, ravno tako prvim novinarjem. Ko so začeli prihajati tudi drugi novinarji s kamerami in fotoaparati, pa so G7 vsem prepovedali vstop v objekt. Od varnostnikov so izvedeli, da bo hiša čez dve uri porušena.

Okoli 6.30 je skupina podpornikov in podpornic ACM, ki jim je bil vstop v hišo prepovedan, s svojimi telesi zaustavila bager. Okoli osmih zjutraj je bila obveščena o dogajanju na Kurilniški 3 tudi županja mesta Ljubljane, Viktorija Potočnik, ki je tudi sama poklicala policijo, naj preverijo dogodke na Kurilniški 3. Policisti so podpornike in podpornice seznanili, da niso kršili javnega reda in miru ter jih pozvali k nenasilju. Ti so zagotovili, da do nasilja ne bo prišlo in, da je bil bager zaustavljen, ker so se v hiši nahajali ljudje in njihove stvari.

V nekaj urah se je pred skvotom zbrala množica ljudi, prišli so različni posamezniki in posameznice, predstavniki različnih institucij (Mirovni inštitut, Svet Evrope, Amnesty Internacional, Pravno-informacijski center nevladnih organizacij – PIC, predstavnik nizozemske organizacije MEDE European Consultancy...), posamezni profesorji Ljubljanske univerze in novinarji, o celotnem dogajanju pa je bil obveščen tudi Urad varuha človekovih pravic. Pred bagrom in pred hišo so podporniki in podpornice obesili različne transparente, nekaj skvoterjev iz hiše pa se je povzpelo na streho objekta. Dogodke so spremljali kriminalisti v civilu, ki so sedeli v civilnem avtomobilu v neposredni bližini hiše.

Slika 17: Priprave na rušenje

Vir: Zonta, Matej (2002)

Že zjutraj so v hiši izklopili vodo in elektriko, G7 pa je začel prebivalce ACM znotraj objekta potiskati od zadnjega dela hiše (od dvorane) proti vhodu. Ko so prebivalci ugotovili, da jih varnostniki ne spuščajo nazaj proti dvorani in da jih na takšen način skušajo spraviti ven iz objekta, so si na hodnik namestili vzmetnice in s tem zaustavili nadaljnje omejevanje prostora. Varnostniki so tudi večkrat prepovedali komunikacijo s prebivalci in podpornikom ter podpornicam prepovedali približevanje objektu na več kot 20 metrov, 30 metrov naprej pa so gradbeni delavci postavili oranžno zaščitno ograjo in postavili tablo, ki je prostor označevala kot gradbišče ter s tem medijem in ostalim podpornikom preprečili, da bi se objektu približali. Podporniki in podpornice, ki so se znašli med obema pregradama, svojega mesta niso želeli zapustiti (glej sliko 17).

Ob 12.30 je predstavnik SŽ za stike z javnostjo, Aleksander Salkič, sklical tiskovno konferenco, na kateri je bil predstavnikom ACM onemogočen vstop. V svojem obvestilu so pojasnili, da ne gre za poskus rušenja, temveč za pregled objekta (<http://www.finance-on.net/show.php?id=27750>, 11. 7. 2002, <http://www.acmolotov.org/nedamo1.php?nedamo&id=19>, 15. 5. 2003), prisotnost gradbene mehanizacije (bager) pa je bila upravičena z morebitnim pregledom strehe (<http://www.acmolotov.org/nedamo1.php?nedamo&id=19>, 15. 5. 2003). Ravno tako so podali izjavo, da »v tem objektu nihče ne prebiva, so pa občasno neznane osebe v sebi znanem stilu umetniško ustvarjale« (<http://www.finance-on.net/show.php?id=27750>, 11. 7. 2002). S klicem na Urbanistični inšpektorat RS, ki je uradno zadolžen za naloge rušenja in preverbe

objektov, so molotovci izvedeli, da v zadnjem času niso izdali nobenega uradnega dokumenta glede objekta na Kurilniški 3 (<http://www.acmolotov.org/nedamo1.php?nedamo&id=14>, 15. 5. 2003). Po nekaj neuspešnih poskusih gradbenih posegov, so delavci po četrti uri popoldne bager odpeljali in pospravili ograjo ter jo odvrgli zraven kontejnerjev za smeti²⁹.

Slika 18: Šotori na strehi

Vir: Zonta, Matej (2002)

Slika 19: Dovoz do AC Molotov

Vir: Zonta, Matej (2002)

²⁹ Naslednji dan so jo podporniki zvili »v kolač« in jo položili na travo poleg muzejskega dela hiše, kjer se je nahajala ves čas poskusa evikcije. Kasneje so v eni od svojih tožb SZ obtožile podpornike, da so ograjo uničili in jo ukradli.

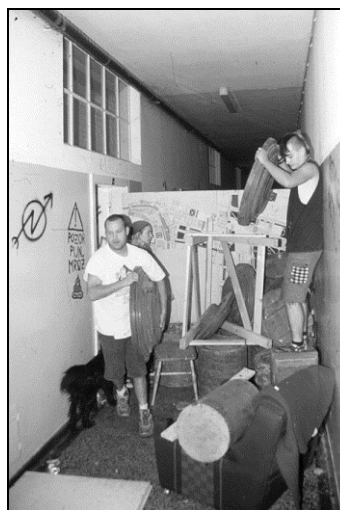
Poskus evikcije je trajal sedem dni. V tem času skvoterji, ki so prvi dan ostali v hiši, niso zapuščali prostorov, večina podpornic in podpornikov ACM pa se je vsakodnevno nahajala okoli objekta in na strehi, kjer so tudi spali (glej sliko 18 in 19). Varnostniki G7 so skvoterje občasno verbalno in fizično maltretirali: prvo noč poskusa evikcije so pretepli enega od skvoterjev, ki jih je poskušal fotografirati. O dogodku je bila obveščena policija, vendar je iz zapisnika izključila priče dogodka (<http://www.acmolotov.org/nedamo1.php?nedamo&id=22>, 15. 5. 2003). Tudi v naslednjih dneh so nekateri molotovci morali zaradi poškodb poiskati zdravniško pomoč, posamezni redarji pa so nadlegovali tudi ženski del kolektiva. Svoja »pooblastila« so vsakodnevno spreminjali brez kakršne koli obrazložitve. Zatrjevali so, da niso pristojni komurkoli odgovarjati za svoja dejanja razen svojim naročnikom (glej sliko 20). Pozneje so skvoterji postavili barikade na obeh koncih hodnika (glej sliko 21) in tako preprečili varnostnikom vstop do njihovih prostorov in nadaljnje fizične kontakte.

Slika 20: Varnostniki G7 pomagajo delavcem SŽ

Vir: Rugelj, Mojca (2002)

Slika 21: Postavljanje barikad na hodniku

Vir: Zonta, Matej (2002)

Že prvi dan poskusa evikcije so bile SŽ na svoji novinarski konferenci javno pozvane k dialogu z ACM s strani Mirovnega inštituta, naslednji dan pa je mediacijo uradno ponudil tudi Pravno informacijski center nevladnih organizacij – PIC, ki je že v

četrtak aktivno začel s pravno pomočjo uporabnikom in uporabnicam ACM, vendar so SŽ oba poziva zavrnila. V sredo, 17. 7., je molotovce obiskal Varuh človekovih pravic, Matjaž Hanžek, in sporočil, da so predstavniki SŽ pristali na pogovor.

Naslednji dan so se predstavniki SŽ sestali s predstavniki ACM in molotovcem ponudili možnost, da mirno zapustijo prostore na Kurilniški do konca meseca, ponudili pa so jim tudi prostor, v katerem lahko svoje stvari brezplačno skladiščijo, dokler ne najdejo ustreznih nadomestnih prostorov. Pustili so jim čas za premislek do začetka naslednjega tedna. Obljubili so tudi, da bodo umaknili večino varnostnikov, ponovno priključili elektriko in vodo ter dovolili vsem petnajstim osebam, ki so preteklega pol leta živele na Kurilniški, da lahko nemoteno vstopajo in zapuščajo zasedene prostore, a pod pogojem, da se njihova imena napišejo na list in ga izročijo tako SŽ kot varnostnikom, ki bodo vodili kontrolo. Zaključke sestanka so molotovci javno predstavili na tiskovni konferenci takoj po srečanju (glej sliko 22). Ko so se čez tri dni ponovno sestali, so se jim predstavniki ACM zahvalili za njihovo ponudbo in jo odklonili, saj v tako kratkem času nadomestnih prostorov ni bilo mogoče najti.

Slika 22: Tiskovna konferenca

Vir: Zonta, Matej (2002)

Že pred prvim pogovorom s predstavniki AC Molotov so SŽ na policijsko postajo Bežigrad in Okrožno državno tožilstvo vložile dve kazenski ovadbi: prvo zoper neznane storilce zaradi poškodovanja tuje stvari (poškodovanje strehe objekta) in nezakonite vselitve, drugo pa zaradi suma storitve dejanj tatvine in poškodovanja tujih stvari (izginotje varnostne ograje, ki je bila postavljena v času »pregleda« objekta ter obtožba, da so z oken odstranili rešetke). Tretjo ovadbo pa je vložil

izvajalec gradbenih del, ker naj bi ogrožali varnost njihovih delavcev. Med obema srečanjema so tožbe začasno zamrznili in v primeru rešenega spora v prid SŽ bi jih tudi umaknili, vendar so na podlagi ponedeljkovih pogajanj ponovno sprožili tožbeni postopek, tokrat z imeni in priimki obtoženih, dodali pa so še civilnopravno tožbo zaradi motenja posesti³⁰. Na sodišče pa so se obrnili tudi molotovci in takoj po srečanju vložili tožbi zaradi motenja posesti³¹ in predlog za izdajo začasne odredbe ter kršenja človekovih pravic zoper SŽ in varnostne službe G7³². Po štirih mesecih (19. 12. 2003), je prišlo do sodne izravnave, kjer je molotovcem bilo dovoljeno ostati v prostorih zasedene hiše do 11. 7. 2003, SŽ pa so jim bile dolžne dati soglasje za začasno priključitev na električno omrežje in same priklopiti vodo do konca meseca februarja.

³⁰ Kriminalisti, ki so prišli na razgovor v AC Molotov, so posneli trenutno stanje v hiši, ravno tako pa so dobili video material, ki so ga posneli podporniki, in na podlagi dobljenih ugotovitev so vse tožbe glede tatvin in uničevanja objekta opustili. Začasno odredbo o varstvu posesti so molotovci dobili, kljub prvotni zavrnitvi, kmalu po vlogi in si s tem omogočili prosto gibanje po celotnem zemljišču Kurilniške 3 ter dosegli odstranitev varnostnikov G7. Šestega septembra 2002 je bila prva sodna razprava glede motenja posesti (tožniki so bile SŽ) na Okrajnem sodišču.

³¹ Pri posestni tožbi se ne ugotavlja lastnina, ampak stanje. Ker so molotovci uživali posest stavbe (6 mesecev), je bila to je zadostna podlaga za tožbo. V tem primeru je varstvo posesti predvsem varstvo pred samovoljnim zasebnim uveljavljanjem pravic legitimnega lastnika. Obenem je tudi sankcija, saj je cilj posestnega varstva tudi ta, da ostane samovolja neuspešna oziroma brez željenega rezultata.

³² Na podlagi podanih zahtev prebivalcev ACM je Okrožno sodišče 25. julija izdalo odlok o začasnem motenju posesti, kar je pomenilo, da so se morali varnostniki G7 v 24 urah po sprejemu sklepa odstraniti iz prostorov in funkcionalnega zemljišča stavbe na Kurilniški 3. Vendar pa so se varnostniki po preteku odstranitvenega roka še vedno zadrževali tako v objektu kot v njegovi okolici, po medijskem poročanju pa so se umaknili tri metre od hiše, kjer naj bi se končalo funkcionalno zemljišče. Kasneje pa so se le, po vsej verjetnosti zaradi medijskega pritiska, umaknili nižje na cesto in »varovali« objekt še ves mesec, vendar pa se za molotovce več niso zmenili.

7.4. DVE PLATI ISTE ZGODBE

»Če pade ACM, pade tudi lep kos prava in z njim preostanek demokracije.«

(Miha Zadnikar, 2002: 59)

»Naš boj ni materialen. Naš boj je simbolem! Naš boj je političen!«

(Avtonomna cona alternativnih, kritičnih in angažiranih dejavnosti,
<http://www.acmolotov.org/nedamo1.php?nedamo&id=70>, 15. 5. 2003)

Ob dogodkih okoli poskusa evikcije ACM sta se oblikovala dva nasprotujoča si pola: na eni strani so se znašli lastniki zasedenega objekta – Slovenske železnice, ki so v dogajanje vplekli varnostnike G7, policijo in Ministrstvo za notranje zadeve ter Mestno občino Ljubljana, na drugi pa skvoterji ACM in njihovi podporniki. Obe strani sta zagovarjali svoj vidik in se posluževali različnih sredstev za doseg željenega cilja: SŽ kot legitimni lastnik prostorov so si želele prostore peidobiti nazaj, skvoterji ACM pa so želeli prostore obdržati za bivanje in izvajanje dejavnosti.

7.4.1 SLOVENSKE ŽELEZNICE, G7, POLICIJA IN MOL...

Čeprav so predstavniki SŽ ves čas ponavljali, da kot legitimni lastniki hiše lahko z njo počnejo, kar hočejo, temeljno vprašanje spora med molotovci in SŽ ni bilo vprašanje lastništva, temveč vprašanje pravne korektnosti. Železnice so molotovce obravnavale kot skupino brezimenih neznancev, za katere ni potrebno upoštevati osnovnih procesnih in pravnih norm. Uradno obvestilo o izselitvi ni bilo poslano na naslov spornega objekta in se ni nanašalo na stanovalce, temveč na društvo, ki je imelo v uporabi enega od prostorov in ki je obvestilo prejelo na svoj uradni naslov, najeli so zasebno varnostno službo, ki naj bi hitro in brez zbujanja pozornosti odstranila skvoterje iz zasedenih prostorov, izvajali so gradbene posege brez kakršne koli ustrezne dokumentacije itd.

V svoji izjavi za medije je Aleksander Salkič priznal, da so molotovcem dovolili uporabo elektrike in vode (Stojanović, 9. 7. 2002) ter, da je seznanjen z njihovo vsakodnevno prisotnostjo v stavbi, medtem ko je na dan poskusa evikcije govoril o skupini neznancev, ki se v prostorih objekta v lasti SŽ nahajajo občasno, in molotovce kriminaliziral z obtoževanjem vlomov in vandalizma (Gorše, 11. 7. 2002; Stojanović, 11. 7. 2002). Kasneje so SŽ oznako »neznana skupina« zamenjali s »samooklicanimi

molotovci« in se od celotne zadeve distancirali: »Ta zadeva ni naš problem, ampak problem mesta, ki nima prostora za subkulturo« (Kočar, 2002: 14) in »SŽ namreč zagotovo niso in tudi ne želijo biti ustanova, ki bi reševala težave različnih skupin z najrazličnejšimi cilji in željami, tudi glede prostorov za delovanje. Za reševanje takšnih in podobnih primerov so v Sloveniji zadolženi uradni državni organi, ki jih lahko vsak državljan prosi za pomoč« (Brezjak, 2002: 4).

Svoj odnos do stanovalcev so pokazali tudi ob ponovnem odklopu vode, ko je vodja izmene dobil zahtevo od SŽ³³, da se skvoterjem v hiši ne sme več prinašati vode in hrane. O tem se je takoj obvestilo medije in policijo, ki tokrat ni prišla, na prizorišče pa so posamično začeli prihajati profesorji različnih ljubljanskih fakultet, ki so želeli svojim študentom, ki so bili zaprti v stavbi, dostaviti vodo in nekaj hrane. Profesorji so zaradi kršenja človekovih pravic v objektu ACM še tisto noč po elektronski pošti poslali poziv na številne naslove, med njimi generalnemu direktorju policije Marku Pogorevcu in Ministru za notranje zadeve Radu Bohincu, v katerem so zapisali, da je »tako mučenje ... v nasprotju z osnovnimi humanitarnimi načeli, da pravnih niti ne omenjamo. Zaradi kršenja slovenske ustave in mednarodnih konvencij smo se obrnili na policijo. Predstavniki policije je odgovoril, da se mora posvetovati z nadrejenimi in po 15 minutah sporočil, da so nadrejeni sklenili, da ni nobenega razloga za posredovanje« (<http://www.acmolotov.org/nedamo1.php?nedamo&id=31>, 15. 5. 2003).

Štiri dni kasneje so dobili odgovor ministra dr. Rada Bohinca: »Ministrstvo bo storilo vse, kar je v naši pristojnosti, da se nastali zaplet čimprej in čimbolj mirno razreši. Prav je, da se za dosego tega cilja, vsak po svoji moči, potrudimo vsi« (<http://www.acmolotov.org/nedamo1.php?nedamo&id=54>, 15. 5. 2003). Delo zasebne varnostne službe je začela nadzirati pristojna služba Ministrstva za notranje zadeve³⁴, minister Rado Bohinc pa je od policije zahteval, naj v primeru kršitev v ACM nemudoma ukrepa v skladu z veljavno zakonodajo (Hočevnar, 2002: 1). Iz Policijske uprave Ljubljana so trditve, da se policisti na klice molotovcev ne odzivajo,

³³ Čeprav je ta ukaz potrdil vodja varnostne službe G7 na enem od posnetkov, ki so ga posneli podporniki in podpornice ACM, so pristojni SŽ v medijih to dejanje vztrajno zanikali, tako da še danes ni razjasnjeno, ali je bila ta odločitev samovolja vodje varnostne službe ali pa so delavci G7 samo izvrševali ukaz svojih naročnikov.

³⁴ Kasneje so na ministrstvu ugotovili, da so čuvali objekt tudi redarji, ki lahko delajo le na prireditvah in da kar osem varnostnikov ni imelo dovoljenja za delo, zato so varnostno službo G7 prijavili na delovni in tržni inšpektorat (Hojnik, 2002: 6).

zanikali³⁵, hkrati pa poudarili, da se policija ne namerava vmešavati v spor med stanovalci stavbe in njenim lastnikom, vendar bodo pa posredovali vedno, ko bo potrebno (Hočevnar, 2002: 12). Ravno tako so na obtožbe, da so postopki policije politizirani, odgovorili, da odločno zavračajo kakršnakoli namigovanja o politični motiviranosti posameznih postopkov policistov, saj političnih stališč posameznikov in skupin policija ne pozna in jih nikoli ne ugotavlja ter so za njih povsem brezpredmetna (http://www.policija.si/si/szj/szj_prikaz_det.php?id=337, 10. 7. 2002). Vendar pa je teden dni kasneje Andrej Anžič (Generalna uprava policije) novinarki POP TV nakazal, da so se vršili določeni pritiski na policijo (Stojanović, 16. 7. 2002).

Hkrati je državni sekretar na Ministrstvu za notranje zadeve Bojan Bugarič predstavnike ACM obvestil, da je pozval ljubljansko županjo Viktorijo Potočnik, naj prebivalcem in podpornikom ACM poskuša omogočiti alternativni prostor, pri tem pa jim je zagotovil tudi lastno pomoč (Bezjak, 2002: 4). Apel županji so molotovci poslali že isti dan, ko so zavrnilo ponudbo SŽ, v katerem so jo pozvali, da jim pomaga rešiti njihovo prostorsko problematiko (<http://www.acmolotov.org/nedamo1.php?nedamo&id=59>, 15. 5. 2003). MOL je kasneje ponudila alternativni prostor na Povšetovi ulici in pogodbo za brezplačno uporabo le-tega za obdobje enega leta ter ponudili pomoč pri financiranju določenih posegov na objektu (Glasilo mestne občine Ljubljana, 2002: 9). Molotovci so ponudbo zavrnilo, saj je bila hiša v primerjavi z dosedanjimi prostori ACM bistveno manjša, potrebna večmesečnih investicij in prostovoljnega dela, hkrati pa bi jo morali po enem letu zapustiti (<http://www.acmolotov.org/nedamo1.php?nedamo&id=79>, 15. 5. 2003). Podali so tudi nekaj konkretnih predlogov lokacij, kamor bi se lahko preselili, vendar jih je MOL zavrnila.

Pri tem se je pojavilo vprašanje, zakaj bi MOL želela investirati v prostor, ki bi ga naj v enem letu zrušili, medtem ko ima v lasti nekaj drugih prostorov, tudi adaptiranih, ki so že leta prazni. Pojavile so se tudi špekulacije, da je zanimanje MOL za dogajanje okoli ACM povezano s prihajajočimi jesenskimi lokalnimi volitvami in, da županja

³⁵ »Policisti smo bili na intervencijo poklicani petnajst krat in vedno smo odšli tja. Petkrat so nas poklicali G7, osemkrat stanovalci stavbe, dvakrat občani. V vseh primerih smo se odzvali in tja poslali uniformirane policiste in policiste v civilu. Samo v dveh primerih so ob prihodu zaznali kršitev javnega reda in miru in zato smo dve osebi trikrat prijavili sodniku za prekrške – eno osebo dvakrat« (Delo, 2002: 12).

izrablja stisko prebivalcev ACM za svojo politično kampanjo. Ker je po zavrnjeni ponudbi MOL opustila zanimanje za problem ACM, so molotovci v odgovor izvedli manjšo akcijo in si protestno umili zobe pred ljubljanskim magistratom³⁶ (glej sliko 23) s katero so hoteli simbolno pokazati, da živijo v nemogočih življenjskih razmerah že mesec in pol (<http://www.acmolotov.org/nedamo1.php?nedamo&id=90>, 15. 5. 2003).

Slika 23: Protestno umivanje zob

Vir: Babič, Jasna (2002)

7.4.2 MOLOTOVCI

Že ob prvih zaostritvah razmer med prebivalci ACM in delavci SŽ, so skvoterji spoznali, da bodo morali za ohranitev svojih prostorov vzpostaviti trdno mrežo podpornikov in se javno izpostaviti. Zato so vzpostavili svojo internetno stran <http://www.acmolotov.org/>³⁷, se povezali s številnimi mediji, sklicevali tiskovne konference, pisali izjave in pozive ter se tako (vsaj delno) zavarovali pred (morebitnimi nekorektnimi) postopki SŽ, varnostne službe G7, policije itd.

³⁶ Podobna akcija je bila izvedena leta 1993, ko so takratni prebivalci in ustvarjalci iz Metelkove zasedli Mestni urad ter si v njegovih (sanitarnih) prostorih protestno umili zobe in s tem želeli opozoriti na slabe življenjske razmere v nekdanji kasarni.

³⁷ Domeno, ki je takrat še gostovala na strežniku Telekoma, so v času poskusa evikcije enkrat »ukradli«. Namesto strani AC Molotova se je na odtipkani naslov odprla stran korporacije z hitro prehrano McDonalds. Ker je v gibanju za pravičnejšo globalizacijo (kamor sebe prištevajo tudi skvoterji in podporniki ACM) omenjena korporacija ena od največkrat javno fizično in verbalno napadenih, se je predvidevalo, da je bila kraja domene šala in ne resničen poskus preprečevanja širjenja informacij.

Ob prvih informacijah, da bodo SŽ naseljeno hišo na Kurilniški 3 rušile, so skvoterji ACM poslali poziv na pomoč na številne domače in tuje elektronske naslove ter na skvoterski portal (<http://www.squat.net/en/news/slovenia070702.html>, 10. 5. 2003). Po nedeljski raciji 7. 7. 2002 so sklicali tiskovno konferenco, kjer so natančno opisali vse dogodke ter opozorili, da je racija »le eden izmed policijskih zastraševalnih postopanj, ki so v zadnjih dveh tednih doletele prebivalce in obiskovalce Molotova« (<http://www.acmolotov.org/nedamo1.php?nedamo&id=4>, 15. 5. 2003) ter zahtevali »posebno obravnavo ... takojšnjo odpravo nekorektnosti in nestrokovnosti in sankcioniranje odgovorne osebe« (<http://www.acmolotov.org/nedamo1.php?nedamo&id=6>, 15. 5. 2003). S prvim dnem poskusa evikcije so ves čas opozarjali na izjave in dejanja SŽ, beležili in poročali o tekočih dogodkih, opozarjali na nepravilnosti postopkov varnostne službe G7 in policije, pozivali odgovorne vseh omenjenih instanc k razlagi in korektnem ukrepanju ob ugotovljenih nepravilnostih. S tem, ko so svoj diskurz premaknili v polje javnosti, so dosegli, da so jim s policijske uprave prvič odgovorili in razložili vzroke svojega ravnanja (http://www.policija.si/si/szj/szj_prikaz_det.php?id=337, 10. 7. 2002), da so se oglasili iz Ministrstva za notranje zadeve (<http://www.acmolotov.org/nedamo1.php?nedamo&id=54>, 15. 5. 2003), SŽ so morale javno odgovarjati na zastavljena vprašanja (<http://www.finance-on.net/show.php?id=27750>, 11. 7. 2002), v samo dogajanje pa so se vpletle tudi mnoge nevladne organizacije in MOL.

Zaradi vse večje medijske pozornosti, deljenega mnenja v javnosti in nepredvidljivih dogodkov s strani vseh vpletenih, so molotovci poslali medijem izjavo, v kateri so želeli izpostaviti svoja stališča v osmih točkah:

1. Predstavili so pomen avtonomne cone kot prostora, ki nima krovne organizacije in ki ne deluje oziroma noče delovati hierarhično in avtoritarno. Hkrati so pozvali vsa formalna in neformalna združenja, posameznike itd., ki imajo »svobodno voljo« in »željo po kreativnosti«, da se jim pridružijo (glej slike 24 in 25);
2. AC Molotov so izpostavili kot socialno-kulturno središče, ki nasprotuje komercialni potrošniški kulturi, in ki »izpolnjuje vse pogoje za reševanje rastoče stiske vse večjega števila ljudi, ki v mestu nimajo prostora za družabno

in ustvarjalno dejavnost«. Opozorili so tudi, da imajo vladne ustanove premalo razumevanja za drugačne kulture in kritično, angažirano udejstvovanje;

3. Opozorili so, da v slovenski zakonodaji skvotiranje ni pravno urejeno;
4. Izpostavili so socialno problematiko in manko socialnega kapitala, saj »v Sloveniji tistim, ki želijo in znajo s svojim socialnim in človeškim kapitalom sami poskrbeti za preživetje ali za uresničevanje svoje ustvarjalnosti in kritičnosti, delovanje onemogočajo organi pregona, represije in manipulacij«;
5. Opozorili so tudi na manko socialnih in neprofitnih stanovanj in izpostavili skvot kot eno od rešitev stanovanjskega problema;
6. Nadalje so opozorili na špekulacije z nepremičninami, zaradi katerih ostajajo določeni prostori namenoma prazni;
7. Znova so izpostavili nekorektne in nestrokovne postopke SŽ;
8. Trdili so, da je za pojave kršenja temeljnih človekovih pravic v primeru ACM odgovoren »politični vrh«, »v katerega so vključene Slovenske železnice, razni obrtniki, zasebna varnostna služba G7, Ministrstvo za notranje zadeve s kriminalisti, policijo, živalmi in nadzorno službo ... Nekatere nekorektnosti, nestrokovnosti in kršitve človekovih pravic jim lahko dokažemo, za druge pa bomo morali prodreti v hierarhijo političnih kast«.

Slika 24: Zidna poslikava v AC Molotov 1

Vir: Zonta, Matej (2002)

Slika 25: Zidna poslikava v AC Molotov 2

Vir: Babič, Jasna (2002)

Na koncu so apelirali na znane in neznane vpletene strani, ki so se »trudile kriminalizirati in izničiti AC Molotov«, da »prepoznajo fenomen in socialno-kulturni pomen AC Molotova«, ter »zahtevali, da po svojih najboljših močeh zaščitijo njegove dejavnosti ali znotraj objekta SŽ ali morebitne nove lokacije« (<http://www.acmolotov.org/nedamo1.php?nedamo&id=70>, 15. 5. 2003).

Čeprav so bile zaradi izkopa elektrike in odklopa vode v poslopju AC Molotov onemogočene oziroma otežene številne dejavnosti, je del molotovcev, ki se ni nahajal v ACM, sodeloval in izvedel nekatere manjše politične akcije. Pridružili so se gibanju Dost je!, ki je organiziralo manifestacijo v podporo ACM³⁸ pred železniško postajo v Ljubljani, skupaj z drugimi aktivisti so izvedli simbolično akcijo ob prihodu raketnega rušilca USS Mahan v Kopru in pred italijansko ambasado položili cvetje v spomin na italijanskega aktivista Carla Giulianija, ki je bil ustreljen med demonstracijami leta 2001 v Genovi.

Manko elektrike in vode, skupaj s poletno vročino, je veliko bolj prizadel skvoterje, ki so ostali zaprti v hiši. Zaradi pomanjkanja vode niso mogli opravljati rednih higienskih potreb (tuširanje, uporaba sanitarij in pranje oblačil), ravno tako je bila

³⁸ V Zagrebu so različne hrvaške iniciative organizirale manifestacijo solidarnosti in podpore ACM pred slovenskim veleposlaništvom (<http://www.acmolotov.org/nedamo1.php?nedamo&id=62>, 19. 7. 2002).

onemogočena uporaba kuhinje³⁹, s stalno uporabo sveč pa so tvegali možnost požara. Slabe življenske razmere, stalni pritiski varnostnikov G7 in zaprtost med štirimi stenami so vplivali tudi na razpoloženje skvoterjev: prihajalo je do konfliktov tako med varnostniki in skvoterji kot med skvoterji samimi. Zaradi vse večje napetosti v medsebojnih odnosih, pa tudi da bi razbremenili varnostnike, so molotovci nekaj dni po prvem dnevu poskusa evikcije organizirali Festival v znamenju podpore in solidarnosti do ACM. Festivala so se udeležile mnoge domače in tuje glasbene skupine, poulična gledališča, predvajale so se filmske projekcije, predstavljale neodvisne založbe itd. Na začetku je bil predviden kot enotedenski festival, vendar pa se je zaradi velikega zanimanja nastopajočih nadaljeval še naslednji teden.

³⁹ Molotovci so v hiši imeli tudi nekaj psov in mačk. Ko so za njih izvedeli zaščitniki živali, so odšli v ACM preverit, v kakšnih razmerah živijo. Kasneje so jim prinesli pasjo in mačjo hrano, ovratnice itd., v medije pa poslali pismo, v katerem so pozvali k razreševanju spora med ACM in SZ (pismo Lee Eve Müller, objavljeno v Dnevniku, 22. 7. 2003).

8. ZAKLJUČEK

»Kljub temu, da nam slovenska politika odpira fronte na vseh točkah, ne bomo prenehali kričati proti vstopu Slovenije v NATO, ne bomo dopustili rušenja begunskega centra na Viču ... ne bomo molčali, dokler ne bodo prebežniki v 'Centrih za odstranjevanje tujcev' ... deležni tistih pravic, ki so zapisane v Deklaraciji o človekovih pravicah (OZN), dokler bodo naš FNB ... obiskovali številni prebivalci in prebivalke Ljubljane, ki si ne morejo priskrbeti toplega obroka na dan, dokler bo policija v zapuščene stavbe, kjer prespijo brezdomci, metala solzilec in jih s fizičnim nasiljem poskušala izbrisati s seznama prebivalcev in prebivalk Slovenije.

(AC Molotov – avtonomna cona alternativnih, kritičnih in angažiranih dejavnosti,
<http://www.acmolotov.org/nedamo1.php?nedamo&id=70>, 15. 5. 2003)

V zahodnoevropskem prostoru ima skvotersko gibanje večdesetletno tradicijo. Zaradi kombinacije reševanja stanovanjske problematike in ponujanja možnosti osebne izpolnitve je postalo izrazito utopistično in dobilo izredno mobilizacijsko moč, ki je sprožila nenadno rast števila skvotiranih hiš – prostorov avtonomne kulture, svobodne avtonomne cone. Znotraj posameznih con je bilo s »samouvedeno avtonomijo« omogočeno oblikovanje alternativnega političnega mišljenja in svobodno družbeno ter kulturno delovanje, usmerjeno v spodkopavanje vseobkrožujoče dominantne kulture.

Kolektivno skvotiranje je večinoma opazno ob večjih »zunanjih« dogodkih kot so javne (nasilne) zasedbe, obramba skvota pred evikcijo in drugih javnih dogodkih kot so demonstracije, manifestacije, direktne akcije itd., v katerih pride do izraza predvsem njegova politična dimenzija. Tako se skvoterje na splošno dojema kot nekakšno »poulično paravojsko«, ki z napol vojaškimi taktikami (postavljanje barikad itd.) uresničuje svoja načela in prepričanja. In vendar je skvotiranje označeno predvsem v kulturnem smislu: z zasedbo objekta, ki je hkrati zahteva po prostoru v smislu stanovanja in ustvarjanja ter delovanja in hkrati kritika družbeno-lastniških odnosov, se njihov nazor manifestira vsakodnevno v vseh sferah njihovega življenja. Skvotiranje ni samo svojevrsten način (kontra) političnega delovanja, temveč je način življenja.

Če primerjamo razvitost skvoterskega gibanja v tujini in v slovenskem prostoru, lahko ugotovimo, da v Sloveniji dolgoletna tradicija skvotiranja v smislu gibanja ne obstaja. Pojavi javnih kolektivnih zasedb so (bili) redki, v posameznih časovnih obdobjih in nekontinuirano. V zahodnoevrposkem prostoru je skvotersko gibanje doživelo svoj vrhunec konec 70. in začetek 80. let, medtem ko se je v tem obdobju v Sloveniji pojavil en primer javne kolektivne zasedbe, naslednji pa več kot deset let kasneje. Tako tudi ne moremo govoriti o oblikovanju mrežne strukture med posameznimi skvoti, njihovem povezovanju in sodelovanju. Kljub temu pa lahko te posamezne primere javnih kolektivnih zasedb označimo kot zametke skvoterskega gibanja pri nas. Navdih za zasedbo vile na Erjavčevi so bili splošni študentski protesti v sedemdesetih letih po vsem svetu, Metelkova mesto je bila produkt civilno-družbenih gibanj iz osemdesetih let, v zadnjih letih pa so na pojave skvotiranja vplivala gibanja za pravično globalizacijo in znotraj teh delno avtonomna gibanja, ki so skvote umestile v središče novih družbenih gibanj in alternativne kulture.

Zgodba ACM zaseda posebno mesto v zgodovini skvotiranja v slovenskem prostoru, saj je bil poskus evikcije stanovalcev ACM prvi primer, kjer ni bila moteča sama prisotnost skvoterjev, temveč predvsem njihova (kontra) politična aktivnost. Za razliko od Erjavčeve, ki zadeva 'postkomunsko' Ljubljano in je bila predvsem poskus združitve stanovanjskega problema in kulturno-družbenih dejavnosti, več kot desetletje kasneje Metelkova mesto, ki je danes alternativni socialni in kulturno-umetniški center ter je skvot le še delno, Cukrarne, njegove začetne faze in vile Mare kot nadaljevanja, je AC Molotov prvi javni politični skvot v slovenskem prostoru. »Vsi drugi naštetí so imeli in imajo politično noto vgrajeno v svoje dejavnosti na način, ki vsakdanjemu strankarskemu dojemanju političnega udejstvovanja ni prav lahko prepoznaven, v ACM pa je političnost 'profesionalizirana' do stopnje, na kateri je jasno in glasno rečeno: 'Smrt kapitalizmu!' in 'NATO mora zginiti s tega sveta!« (Zadnikar, 2002: 59).

V smislu sodobnega pojmovanja skvoterskega gibanja so skvoterji ACM tipični predstavniki kontrakulture, ki se je razvila v devedesetih letih. Z izboritvijo svojega prostora so oblikovali svobodno območje kulturnega, družbenega in političnega delovanja: vzpostavili so nehierarhične odnose, ki so temeljili na soodločanju na vseh ravneh življenja in delovanja, oblikovali prostor alternativne kulturne in socialne

dejavnosti, ki se ni prenehala tudi v dneh poskusa evikcije, se skozi svoje aktivnosti povezovali z različnimi domačimi in tujimi aktivističnimi skupinami ter drugimi skvoti in si nenazadnje v svojem (kontra) političnem delovanju izborili svoje mesto v slovenskem političnem prostoru. Iz skupine »obstranskih« protestnikov so se z udejstvovanjem in organiziranjem različnih manjših političnih akcij in množičnih javnih protestov ter z vključitvijo v polemike celotnega slovenskega političnega prostora, ki je bil ideološko diametralno nasproten takratnemu prevladujočem »političnem« mnenju, prebili v ospredje kontra političnega slovenskega gibanja⁴⁰. S poskusom njihovega razbitja, to je s poskusom evikcije, ki se je zgodila ravno v času, ko je bila protinatovska kampanja najbolj izpostavljena, je diskurz ACM v katerega so poleg legitimnih lastnikov zasedenega poslopja bile kmalu vpletene tudi lokalne in državne inštitucije, dobil državne razsežnosti, njihova predstavnica v javnosti pa je bila izbrana za Delovo osebnost leta: »Gre za boj, kjer se bo pokazalo, kako je v Sloveniji definirana 'pravna država' in ... katere iniciative ... direktorji ... ministrstva ali drugi državni organi in službe ... so poskušali na najbolj podel način izničiti in izbrisati alternativno mladinsko kulturo, prostovoljno angažiranost mladih, kritično in aktivno vpetih v aktualne socialne in družbenopolitične problematike Slovenije tukaj in zdaj (<http://www.acmolotov.org/nedamo1.php?nedamo&id=70>, 15. 5. 2003)⁴¹.

ACM je tudi prvi slovenski skvot, ki je izpostavil koncept Beyeve avtonomne cone – že kar v svojem poimenovanju. Vzpostavili so »svoboden« prostor, znotraj katerega ne veljajo zakoni lokalnih in državnih oblasti, obstoječi tržno-ekonomski odnosi in hierarhična razmerja, katerega so v času krize tudi branili. Čeprav so v določenih primerih postavljali barikade, niso vzpostavili radikalne drže 'avtonomnih', temveč je bila njihova obramba nenasilna in je temeljila predvsem na medijskem izpostavljanju

⁴⁰ Italjanski notranji minister Guiseppe Pisanu je v svojem govoru pred poslansko zbornico italijanskega parlamenta 22. 10. in 29. 10. 2002 uvrstil »skupino AC Molotov« med militantne skupine, ki naj bi ogrožale italijansko državno varnost.

⁴¹ Njihove obtožbe so temeljile na dejstvu, da je tiskovni predstavnik SŽ neuradno priznal, da je pod pritiskom političnih sil in, da zato svojih izjav ne sme spreminjati (<http://www.acmolotov.org/nedamo1.php?nedamo&id=18>, 11. 7. 2002), ravno tako Andrej Anžič iz Generalne uprave policije (24h, POP TV, 17. 7. 2002), pojavljala pa so se tudi nasprotja, kot npr. ob obiskih svetovalca ministra za notranje zadeve Rada Bohinca, Darka Marjanoviča iz Službe za zasebno varovanje in detektivno dejavnost na Ministrstvu za notranje zadeve, ki je ob prvem obisku ugotovil določene nepravilnosti v postopkih varnostne službe G7, ob drugem pozneje istega dne, pa je vse skupaj zanikal (<http://www.acmolotov.org/nedamo1.php?nedamo&id=45>, 16. 7. 2002), sporni status zemljišča, na katerem se nahaja zasedeni objekt (<http://www.acmolotov.org/nedamo1.php?nedamo&id=86>, 14. 8. 2002) itd.

ter pripravljenosti na dogovor. Takšen način je bil izbran zaradi več razlogov: prvič, ker je pojav javnih kolektivnih zasedb v širši slovenski javnosti (bil) večinoma neznan, so želeli prek medijev predstaviti pozitivno podobo skvotiranja, drugič, za nasilno ubranitev skvota so potrebne izkušnje in večja mobilizacija podpornikov, kar je zaradi manka skvoterske tradicije pri nas oteženo in tretjič, skvoterji so se zavedali, da je zaradi omenjenih dveh dejavnikov težko zasesti ali dobiti nove nadomestne prostore in so želeli izkoristiti možnost, da v že zasedenih prostorih tudi ostanejo.

V zadnjih letih so se v manjših krajih v Sloveniji poleg ACM pojavili skvoti, v katerih potekajo kulturne in socialne dejavnosti, kot so koncerti itd., vendar v njih nihče ne stanuje. Na splošno so med seboj slabo povezani, sodelovanje poteka na ravni posameznih skvotov in predvsem na programski izmenjavi. V zadnjem mesecu je prišlo še do dveh novih zasedb: v Tacnu, kjer prostore uporablja lokalna mladina za druženje in v Kopru, kjer so si že uredili bivalne prostore. S pojavom večjega števila skvotov obstaja možnost, da se bo razvila povezovalna mreža, ki bo imela javen kulturni, socialni in politični rezultat. Vse dokler bo primanjkovalo primernih bivališč, se bodo zasedali prazni in neuporabljeni prostori in vse dokler ne bodo urejene razmere tako na področju stanovanjske politike kot politike nasploh, bo akt zasedbe tudi izraz civilne nepokorščine. Zasedba prostora je in bo vedno »bolj ali manj normalen dogodek v svoji nenormalnosti« (Hanžek v Bezjak, 2002: 4).

9. VIRI IN REFERENCE

SAMOSTOJNE PUBLIKACIJE

ADILKNO (1990): *Cracking the Movement, Squatting beyond the Media*. Autonomedia, Brooklyn, New York.

Bašin, Igor (1999): »Punkerji: punk ni mrtev, punkerji so!«. V: Peter Stankovič, Gregor Tomc, Mitja Velikonja (ur.): *Urbana plemena, subkulture v Sloveniji v devetdesetih*, ŠOU – Študentska založba, Ljubljana, str. 125–134.

Bey, Hakim (1991): *T.A.Z., The Temporary Autonomous Zone, Ontological Anarchy, Poetic Terrorism*. Autonomedia, Brooklyn, New York.

Brake, Mike (1984): *Sociologija mladinske kulture in mladinskih subkultur*. Krt 15, Ljubljana.

Brown, Celia (1980): »From skippering to squatting«. V: Nick Wates in Christian Wolmar, (ur.): *Squatting, The Real Story*. Bay Leaf Books, London.

Castells, Manuel (1983): *The City and the Grassroots*. Edvard Arnold, London.

Coates, Chris, ur. (2001): *Utopia Britannica, British Utopian Experiments: 1325 to 1945, Volume I*, Diggers & Dreamers Publications, London.

Fremieon, Yves (2002): *Orgasms of History, 3000 Years of Spontaneous Insurrection*. AK Press, Edimburg in Oakland.

Friend, Andrew (1980): »The post war squatters«. V: Nick Wates in Christian Wolmar, (ur.): *Squatting, The Real Story*. Bay Leaf Books, London, str. 110–119.

Gantar, Pavle (1999): »Boj za kulturo, boj za prostor«. V: Marko Hren, ur.: *Metamorfoze agore Metelkove*. Društvo za razvijanje preventivnega in prostovoljnega dela, Ljubljana, str. 9.

Gimson, Mark (1980): »Everybody's doing it!«. V: Nick Wates in Christian Wolmar, (ur.): *Squatting, The Real Story*. Bay Leaf Books, London, str. 206–219.

Grrrt, Stacy, Wakenfield (1996): *Not for Rent, Conversations with creative activists in the U.K.* Evil Twin Publications, Amsterdam in Seattle.

Hren, Marko (1999): »Vključevanje in izključevanje različnosti v mestu Ljubljana, Primer Metelkova«. V: Marko Hren, ur.: *Metamorfoze agore Metelkove*. Društvo za razvijanje preventivnega in prostovoljnega dela, Ljubljana, str. 77–98.

Hren, Marko, ur. (1999): *Metamorfoze agore Metelkove*. Društvo za razvijanje preventivnega in prostovoljnega dela, Ljubljana.

Jackson, Frank (1987): *Squatting in West Berlin*. Hooligan Press, London.

Jasper, James M. (1997): *The Art of Moral Protest. Culture, Biography, and Creativity in Social Movements*. The University of Chicago Press, Chicago in London.

Katsiaficas, George (1997): *The Subversion of Politics. European Autonomous Social Movements and the Decolonization of Everyday Life*. Humanities Press, New Jersey.

Mandič, Srna (1999): »Stanovanjska tveganja, ranljive skupine in novi pogledi (uvod)«. V: Srna Mandič (ur.): *Pravica do stanovanja, Brezdomstvo in druga stanovanjska tveganja ranljivih skupin*. Visoka šola za socialno delo, Ljubljana, str. 11–42.

Mandič, Srna, ur. (1999): *Pravica do stanovanja, Brezdomstvo in druga stanovanjska tveganja ranljivih skupin*. Visoka šola za socialno delo.

Marshall, Peter (2001): »Digging for freedom«. V: Chris Coates (ur.) *Utopia Britannica, British Utopian Experiments: 1325 to 1945, Volume I, Diggers & Dreamers Publications*, London, str. 21–59.

McKay, George (1996): *Senseless Acts of Beauty, Cultures of Resistance since the Sixties*. Verso, London in New York.

McKay, George, ur. (1998): *DiY Culture, Party & Protest in Nineties Britain*. Verso, London in New York.

Platt, Steve (1980): »A decade of squatting«. V: Nick Wates in Christian Wolmar, (ur.): *Squatting, The Real Story*. Bay Leaf Books, London, str. 13–101.

Rozsak, Theodore (1978): *Kontrakultura, Razmatranja o tehnokratskon društvu i njegovoj mladenačkoj opoziciji*. Biblioteka Naprijed.

Šimleša, Dražen (2000): *Snaga utopije, Anarhističke ideje i akcije u drugoj polovici dvadesetog stoljeća*. Z.A.P., Zagreb.

Tomc, Gregor (1989): *Druga Slovenija*. Krt 54, Ljubljana, str. 7–13, 206–219.

Urry, John (2000): »The Bund«. V: *Sociology beyond Societies*. Routledge, London in New York.

Ward, Colin (1980): »The Early squatters«. V: Nick Wates in Christian Wolmar, (ur.): *Squatting, The Real Story*. Bay Leaf Books, London, str. 104–108.

Ward, Colin (1988): *Anarchy in action*. Freedom Press, London.

Ward, Collin (2002): *Cotters and Squatters, Housing's Hidden History*. Five Leaves Publication, Nottingham.

Wates, Nick, Christian Wolmar, ur. (1980): *Squatting, The Real Story*. Bay Leaf Books, London.

PERIODIKA:

Anderiesen, Gerard (1981): »Tanks in the streets: the growing conflict over housing in Amsterdam«. V: International Journal of Urban and Regional Research, 5, 1, str. 83–95.

Bezjak Branka (2002): »V AC Molotov še vedno status quo«. Večer, LVIII, 160, 15. 7. 2002, str. 4.

Bezjak, Branka (2002): »Molotovci vztrajajo na Kurilniški ulici 3«. Večer, LVIII, 185, 16. 8. 2002, str. 4.

Bezjak, Branka (2002): »Po sedmih dneh neomejena svoboda gibanja«. Večer, LVIII, 164, 19. 7. 2002, str. 12.

Bezjak, Branka (2002): »Pravico bodo poiskali na sodišču«. Večer, LVIII, 163, 18. 7. 2002, str. 12.

Bezjak, Branka (2002): »Z zastavami in transparenti proti bagru«. Večer, LVIII, 158, 12. 7. 2002, str. 12.

Dodig – Sodnik, Tanja (2002): »Prvi politični skvot«. Dnevnik, 189, 16. 7. 2002, str. 14.

(2002): »G7 ne vstopa več v Avtonomno cono Molotov«. Večer, LVIII, 175, 1. 8. 2002, str. 3.

Habermas, Jürgen (1981): »New Social Movements«. V: Telos, 49, str. 33–37.

Hočevar, Barbara (2002): »Molotov bodo najbrž mleli sodni mlini«. Delo, VLIV, 162, 17. 7. 2002, str. 3.

Hočevar, Barbara (2002): »Molotovcem odklopili vodo«. Nedelo, VIII, 28, 14. 7. 2002, str. 1.

Hočevar, Barbara (2002): »Protestno umivanje zob«. Delo, XLIV, 187, 16. 8. 2002, str. 2.

Hočevar, Barbara (2002): »SŽ in molotovci vsaksebi«. Delo, XLIV, 167, 23. 7. 2002, str. 2.

Hočevar, Barbara (2002): »Ven lahko, noter pa ne«. Delo, XLIV, 158, 12. 7. 2002, str. 1, str. 3.

Hočevar, Barbara (2002): »Vse bolj napeto med Molotovci in policijo«. Delo, XLIV, 157, 11. 7. 2002, str. 12.

Hočevar, Barbara (2002): »Začasna odredba v prid molotovcem«. Delo, XLIV, 174, 31. 7. 2002, str. 3.

Hočevar, Barbara (2002): »Zasedli so napačno hišo. Okupirati bi morali kino Šiška«. Delo, Sobotna priloga, XLIV, 165, 20. 7. 2002, str. 8 – 9.

Hočevar, Barbara (2003): »Nagrada Janezu Potočniku in Marti Gregorčič«. Delo, XLV, 4, 7. 1. 2002, str. 1.

(2002): »Hrvaški anarhisti podpirajo molotovce«. Delo, XLIV, 165, 20. 7. 2002, str. 28.

Karpantschhof, Rene, Flemming Mikkelsen (2001): »Youth as a Political Movement: Development of the Squatters' and Autonomous Movement in Copenhagen, 1981–95«. V: International Journal of Urban and Regional Research, 25, 3, str. 609–627.

Katz, Steven, Margit Mayer (1985): »Gimme shelter: self-help housing struggles within and against the state in New York City and West Berlin«. V: International Journal of Urban and Regional Research, 9, 1, str. 15–43.

Klemenčič, Bojana, Srna Mandič (1985): »Stanovanje kot predmet urbanih bojov/gibanj«. Katedra, XXVI, 10, str. 7.

Kočar, Andreja (2002): »Molotova ne damo«. Dnevnik, št. 189, 16. 7. 2002, str. 14.

Kočar, Andreja (2002): »S telesi pred buldožer«. Dnevnik, 185, 12. 7. 2002, str. 15.

Kočar, Andreja (2002): »Zatočišča v 'Podrtijah'«. Dnevnik, 198, 25. 7. 2002, str. 15.

Kolšek, Peter (2002): »Nepozabno vroče poletje 2002«. Delo, Sobotna priloga, XLIV, 165, 20. 7. 2002, str. 9.

Maličev, Patricija, Vinko Vasle (2002): »Obračun z buldožerjem«. Jana, 29, 16. 7. 2002, str. 24 – 25.

(2002): »Malo trav'ce in racija«. Dnevnik, 182, 9. 7. 2002, str. 25.

Močnik, Rastko (2002): »Komunizem ali barbarstvo?«. Mladina, 31, 5. 8. 2002, str. 18.

Ozmec, Sebastjan (2001): »Mulce na ul'ce«. Mladina, 21, 28. 5. 2001, str. 13.

(2002): »Policisti in Molotovci na različnih bregovih«. Delo, XLIV, 155, 9. 7. 2002, str. 7.

(2002): »Preiskava v bivališču mladih alternativcev«. Večer, LVIII, 155, 9. 7. 2002, str. 21.

Priemus, Hugo (1983): »Squatters in Amsterdam: urban social movement, urban managers or something else?«. V: International Journal of Urban and Regional Research, 7, 3, str. 417–427.

(2002): »Prostori za AC Molotov, 1. avgust«. Glasilo Mestne občine Ljubljana, VII, 7/8, julij–avgust 2002, str. 9.

Rant, Mateja (2003): »Streho nad glavo imajo do julija«. Dnevnik, LIII, 5, 7. 1. 2003, str. 14.

Šestan, Vlado (1987): »Kontrakultura kot družbeni pojav in kot ideologija«. Teorija in praksa, 24, 1–2, str. 45–55.

Trampuš, Jure (2002): »Protinatovski pank«. Mladina, 27, 8. 7. 2002, str. 28 – 29.

- Trampuš, Jure (2002): »Sistem svobode«. Mladina, 29, 22. 7. 2002, str. 46 – 48.
- Trampuš, Jure (2002): »Z bagrom nad Molotov«. Mladina, 28, 15. 7. 2002, str. 8 – 9.
- Videmšek, Boštjan (2002): »Kontekst svobode je postal kontekst varnosti«. Nedelo, VIII, 46, 17. 10. 2002, str. 22.
- (2002): »Vztrajali bodo do ponedeljka«. Večer, LVIII, 159, 13. 7. 2002, str. 12.
- Zadnikar, Miha (2002): »Naposled našli molotovko!«. Mladina, 28, 15. 7. 2002, str. 59.
- (2003): »Začasna poravnava«. Mladina, 1, 6. 1. 2002, str. 8.
- (2002): »Županja išče novo streho za molotovce«. Delo, XLIV, 170, 26. 7. 2002, str. 2.

FANZINI:

- Bellows, Mike, Amanda Trevins (1995): »13th Street Squats Evicted in NYC«. Anarchy, 14, 4, str.8–10.
- Bernt, M., A. Holm (2001): »We're all staying?«, Black Flag, 220, str. 16–20.
- Corr, Anders (1995): »Squatting the Lower East Side, an Interview with Rick Van Savage«. Kick it over!, str. 38–42.
- (1999) »Desire is Speaking, Utopian Rhizomes«. Do or Die – Voices from the ecological resistance, Brighton, 8, str. 136–140.
- (2001) »Housing co-ops«. Reason to believe, 3.
- (1999) »No Rent, No Government, Stories of Squatting«. Do or Die – Voices from the ecological resistance, Brighton, 8, str. 133–136.
- (2001) »No culture without Subculture, Breaking the silence with Amsterdams squatters«. Greenpepper, 4, str. 18–19.
- (2000) »Radical Social Movements in the Spanish State: Struggles South of the Pyrenees«. Do or Die – Voices of the Earth First!, Brighton, 9, str. 30–43.
- (1995) »South-East Report«. Do or Die – Voices of the Earth First!, Brighton, 5, str. 32–43.
- (2002) »Squat scene«. Reason to believe, 5.

ELEKTRONSKI VIRI:

- A note of eviction of squat in Ljubljana, Slovenija,
<http://www.squat.net/en/news/slovenia070702.html> (10. 5. 2003)

AC Molotov – avtonomna cona alternativnih, kritičnih in angažiranih dejavnosti,
<http://www.acmolotov.org/nedamo1.php?nedamo&id=70> (15. 5. 2003)

Ac Molotov - Izjava vodstva policije,
http://www.policija.si/si/szj/szj_prikaz_det.php?id=337 (11. 7. 2002)

Advisory Service for Squatters,
<http://www.homelesspages.org.uk/orgs/..%5Csortorder%5Corgtypes.asp?orgid=40>
(10. 5. 2003)

Anarchism In Action: Homes Not Jails, http://www.radio4all.org/aia/pro_hnj.html,
(10. 5. 2003)

Avtonomija na obroke, pa še to kot znak dobre volje?,
<http://www.acmolotov.org/nedamo1.php?nedamo&id=79> (15. 5. 2003)

Boston Homes Not Jails, <http://www.geocities.com/CapitolHill/7996> (10. 5. 2003)

G7 nasilna nad aktivistom!,
<http://www.acmolotov.org/nedamo1.php?nedamo&id=22> (15. 5. 2003)

Lani molotovka, letos Molotov!?,
<http://www.acmolotov.org/nedamo1.php?nedamo&id=6> (15. 5. 2003)

Nehumano ravnanje varnostne službe v AC MOLOTOV - poziv,
<http://www.acmolotov.org/nedamo1.php?nedamo&id=31> (15. 5. 2003)

Odgovor ministra Bohinca na poziv za ukrepanje,
<http://www.acmolotov.org/nedamo1.php?nedamo&id=54> (15. 5. 2003)

Opis ilegalne akcije policije v Molotovu,
<http://www.acmolotov.org/nedamo1.php?nedamo&id=4> (15. 5. 2003)

Pismo županji Viktoriji Potočnik,
<http://www.acmolotov.org/nedamo1.php?nedamo&id=59> (15. 5. 2003)

Poizkus napovedanega rušenja - stanovalci in podporniki na strehah in pred
bagerjem, <http://www.acmolotov.org/nedamo1.php?nedamo&id=14> (15. 5. 2003)

Poročilo s tiskovne konference Slovenskih železnic,
<http://www.acmolotov.org/nedamo1.php?nedamo&id=19> (15. 5. 2003)

Pregled objekta v lasti Slovenskih železnic na Kurilniški ulici 3 v Ljubljani,
<http://www.finance-on.net/show.php?id=27750> (11. 7. 2002)

Protestno umivanje zob pred ljubljanskim magistratom,
<http://www.acmolotov.org/nedamo1.php?nedamo&id=90> (15. 5. 2003)

Rušitev dirigirana s strani slovenske politike?,
<http://www.acmolotov.org/nedamo1.php?nedamo&id=18> (15. 5. 2003)

Svetovalec ministra vodi dvojno igro,
<http://www.acmolotov.org/nedamo1.php?nedamo&id=45> (15. 5. 2003)

Za trajno avtonomijo - Naš boj je kulturni!,
<http://www.acmolotov.org/nedamo1.php?nedamo&id=86> (15. 5. 2003)

Squatting Archive, <http://alt.venus.co.uk/weed/squatting/> (10. 5. 2003)

Washington Homes Not Jails, <http://www.homesnotjails.org/dc/> (10. 5. 2003)

DOKUMENTI:

Dopis Slovenskih železnic, št. 1030/02-BZ (26. 6. 2002)

Izdatek sodne poravnave, Okrajno sodišče v Ljubljani, IP 2373/2002 (19. 12. 2002)

Odločba, Ministrstvo za zdravje, Zdravstveni inšpektorat Republike Slovenije, Območna enota Ljubljana, št. 651-178/2002-08819 (13. 6. 2002)

PREDAVANJE:

Kalb, Don (2002): Zasedništvo in javni interes. Predavanje v okviru Delavsko-punkerske univerze, 30. 5. 2002.

INTERVJU:

Skupinski intervju s stanovalci AC Molotov (Dunja Danial, Tine Frece, Maja Ikanović, Daša Tepina, Jaka Vodnik), Ljubljana, 9. 7. 2002.

AVDIO-VIZUALNI MEDIJE:

(2002) 10700 političkih motiva, CD-ROM, Abolishing the borders from below newsletter.

Aščić, Jelena, oddaja Naš kraj, TV SLO 1, 8. 7. 2002.

Čurkovič, Vesna, Dnevno-informativna oddaja 24 ur, POP TV, 17. 7. 2002.

Dretnik, Darč, oddaja Preverjeno!, POP TV, 12. 6. 2002.

Gorše, Simona, Dnevno-informativna oddaja Dnevnik, TV SLO 1, 12. 7. 2002

Gorše, Simona, oddaja Naš kraj, TV SLO 1, 11. 7. 2002.

Jež, Jedrt, Dnevno-informativna oddaja Dnevnik, TV SLO 1, 16.7.2002.

Kotnik, Alenka, oddaja Studio City, TV SLO 2, 15. 7. 2002.

Movrin, Polona, Dnevno-informativna oddaja 24 ur, POP TV, 15. 8. 2002.

Movrin, Polona, Dnevno-informativna oddaja 24 ur, POP TV, 16. 8. 2002.

Mrzlikar, Nina, Dnevno-informativna oddaja Dnevnik, TV SLO 1, 18. 7. 2002.

Mrzlikar, Nina, Dnevno-informativna oddaja Dnevnik, TV SLO 1, 22. 7. 2002.

Oddaja Utrip, TV SLO 1, 22. 7. 2002.

Rakuša, Simona, Dnevno-informativna oddaja Odmevi, TV SLO 1, 15. 7. 2002.

Stojanović, Katarina N., Dnevno-informativna oddaja 24 ur, POP TV, 8. 7. 2002.

Stojanović, Katarina N., Dnevno-informativna oddaja 24 ur, POP TV, 9. 7. 2002.

Stojanović, Katarina N., Dnevno-informativna oddaja 24 ur, POP TV, 11. 7. 2002.

Stojanović, Katarina N., Dnevno-informativna oddaja 24 ur, POP TV, 15. 7. 2002.

Stojanović, Katarina N., Dnevno-informativna oddaja 24 ur, POP TV, 16. 7. 2002.

Stojanović, Katarina N., Dnevno-informativna oddaja 24 ur, POP TV, 18. 7. 2002.

Stojanović, Katarina N., Dnevno-informativna oddaja 24 ur, POP TV, 22. 7. 2002.

Stojanović, Katarina N., Dnevno-informativna oddaja 24 ur, POP TV, 30. 7. 2002.

Zadnikar, Gita: »Radio Molotov«, Radio Študent, 8. 10. 1999.